

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ – ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΜΕ ΧΡΗΣΗ
ΝΕΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«ΚΥΡΙΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΥΠΟΛΕΙΠΟΜΕΝΕΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ
ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ-
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΜΑΡΤΥΡΩΝ ΤΟΥ ΙΕΧΩΒΑ»

ΔΟΝΔΩΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

ΡΟΔΟΣ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2023

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ – ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΜΕ ΧΡΗΣΗ
ΝΕΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
ΔΟΝΔΩΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

A.M.: 4132021004

«ΚΥΡΙΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΥΠΟΛΕΙΠΟΜΕΝΕΣ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ
ΑΝΤΙΛΗΨΕΙΣ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΔΙΑΔΙΚΤΥΟΥ-
ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΜΑΡΤΥΡΩΝ ΤΟΥ ΙΕΧΩΒΑ»

«DOMINANT AND REMAINING RELIGIOUS PERCEPTIONS IN
THE GREEK INTERNET-THE CASE OF THE JEHOVAH
WITNESSES »

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ: ΚΑΡΑΜΟΥΖΗΣ ΠΟΛΥΚΑΡΠΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΜΕΛΗ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

ΣΟΦΟΣ ΑΛΙΒΙΖΟΣ, ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ, ΠΑΝ. ΑΙΓΑΙΟΥ

ΚΑΤΣΑΔΩΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΡΟΔΟΣ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2023

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΙΓΑΙΟΥ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ - ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΜΕ ΧΡΗΣΗ ΝΕΩΝ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΩΝ»

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

*Κυρίαρχες και υπολειπόμενες θρησκευτικές αντιλήψεις στο χώρο του ελληνικού διαδικτύου-
Η περίπτωση των μαρτύρων του Ιεχωβά*

*

*Dominant and remaining religious perceptions in the Greek Internet. The case of the Jehovah
witnesses*

ΔΟΝΔΩΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Επιβλέπων: Καραμούζης Πολύκαρπος, Καθηγητής ΠΤΔΕ Παν. Αιγαίου

Εγκρίθηκε από την τριμελή εξεταστική επιτροπή στις 07 Φεβρουαρίου 2023

1. Καραμούζης Πολύκαρπος, Καθηγητής ΠΤΔΕ Παν. Αιγαίου

2. Κατσαδώρας Γεώργιος, Αναπληρωτής Καθηγητής ΠΤΔΕ Παν. Αιγαίου

3. Σοφός Αλιβίζος, Καθηγητής ΠΤΔΕ Παν. Αιγαίου

ΡΟΔΟΣ, ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2023

Δηλώνω υπεύθυνα ότι είμαι συγγραφέας αυτής της πρωτότυπης μεταπτυχιακής διπλωματικής εργασίας, ότι έχω αναφέρει τις όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε αυτές αναφέρονται ακριβώς είτε παραφρασμένες και ότι αυτή η εργασία προετοιμάστηκε από εμένα προσωπικά ειδικά για το συγκεκριμένο Π.Μ.Σ.

ΔΟΝΔΩΡΟΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ

Περίληψη

Οι θρησκευτικοί ιστότοποι πολλαπλασιάστηκαν ραγδαία χάρη στη δημοτικότητα και την προσβασιμότητα του Διαδικτύου. Μέλη της θρησκευτικής κοινότητας έχουν ενταχθεί στη διαδικτυακή κοινότητα και έχουν δημιουργήσει τις δικές τους ιστοσελίδες (Larsen, 2001). Οι πιο δημοφιλείς ετικέτες λέξεων-κλειδιών στις διαδικτυακές μηχανές αναζήτησης υποδηλώνουν τη διάχυση του θρησκευτικού περιεχομένου σε όλο τον ιστό. Η θρησκεία και η πνευματικότητα είναι η δεύτερη πιο δημοφιλής διαδικτυακή θέση (Hoover, Lynn, & Rainie, 2004).

Η θρησκευτική υποκοουλτούρα του διαδικτύου είναι μια επικοινωνιακή ομάδα που χρησιμοποιεί εργαλεία όπως τα δωμάτια συνομιλίας για να προωθήσει την αμοιβαία κατανόηση και αλληλεπίδραση. Η πνευματικότητα στο σύνολό της, καθώς και οι ανησυχίες

που αφορούν μόνο ορισμένες θρησκείες, είναι όλα δίκαιο παιχνίδι για συζήτηση στις διαδικτυακές συγκεντρώσεις τους (Campbell, 2005). Οι συμμετέχοντες στη διαδικτυακή θρησκευτική κοινότητα αποκτούν το αίσθημα του ανήκειν και του κοινού τόπου με όσους ασκούν τη θρησκεία τους. Για την ομάδα αυτή, το Διαδίκτυο χρησιμεύει ως τόπος σφυρηλάτησης μιας κοινής ταυτότητας (Helland, 2007).

Προκειμένου να βοηθήσουν το ένα το άλλο να αναπτυχθεί πνευματικά, τα μέλη της διαδικτυακής θρησκευτικής κοινότητας δημιουργούν ένα πνευματικό δίκτυο το οποίο χρησιμοποιούν για να επικοινωνούν μεταξύ τους. Οι μόνο ψηφιακές κοινότητες βλέπουν μερικές φορές το Διαδίκτυο ως "τόπο προορισμένο από τον Θεό για θεϊκούς σκοπούς". (Campbell, 2005). Επιπλέον, όλοι όσοι ανήκουν σε μια διαδικτυακή θρησκευτική κοινότητα έχουν πρόσβαση σε μια χρήσιμη ομάδα υποστήριξης που επικεντρώνεται στην εξεύρεση απαντήσεων στα δικά τους ζητήματα. Μπορούμε να πλαισιώσουμε τις ατομικές δυσκολίες με όρους ευρύτερων κοινωνικών ζητημάτων. Έχοντας αυτό κατά νου, η κοινότητα χρησιμοποιεί το διαδίκτυο ως τόπο αλληλοβοήθειας με τη μορφή επίλυσης προβλημάτων και πνευματικής ανάπτυξης (Campbell, 2004).

Η άνοδος της διαδικτυακής θρησκευτικής κοινότητας δεν αποτελεί, ωστόσο, απειλή για τη συμμετοχή στα καθιερωμένα θρησκευτικά ιδρύματα. Σύμφωνα με έρευνα που διεξήγαγαν οι Katz και Rice, η διαδικτυακή δραστηριότητα συσχετίζεται με τη θρησκευτική ένταξη. Τα αποτελέσματα φαίνεται να δείχνουν ότι η διαδικτυακή θρησκευτική δραστηριότητα των ανθρώπων δεν επηρεάζει τη συμμετοχή τους σε θρησκευτικές ομάδες. Η μετάβαση στο διαδίκτυο έχει μικρή επίδραση στο πόσο οι άνθρωποι παρακολουθούν φυσικές θρησκευτικές συγκεντρώσεις. Από την άλλη πλευρά, υπάρχουν κάποια στοιχεία που δείχνουν ότι τα θρησκευτικά ιδρύματα επωφελούνται από την αυξημένη διαδικτυακή δραστηριότητα. Σύμφωνα με μελέτη που διεξήχθη από το Pew Internet and American Life Project, η συντριπτική πλειοψηφία (83%) των εκκλησιών πιστεύει ότι η πρόσβαση στο διαδίκτυο έχει βοηθήσει τα μέλη των εκκλησιών τους να αναπτυχθούν πνευματικά και να διατηρήσουν θρησκευτικούς δεσμούς (Larsen 2000).

Λέξεις – Κλειδιά: Μάρτυρες του Ιεχωβά, ιστότοποι, διαδίκτυο, θρησκευτικές αντιλήψεις

Abstract

Religious websites have proliferated rapidly thanks to the popularity and accessibility of the Internet. Members of the religious community have joined the online community and have created their own websites (Larsen, 2001). The most popular keyword tags in online search engines indicate the diffusion of religious content across the web. Religion and spirituality is the second most popular online niche (Hoover, Lynn, & Rainie, 2004).

The religious subculture of the Internet is a communicative group that uses tools such as chat rooms to promote mutual understanding and interaction. Spirituality as a whole, as well as concerns that pertain only to certain religions, are all fair game for discussion in their online gatherings (Campbell, 2005). Participants in the online religious community gain a sense of belonging and common ground with those who practice their religion. For this group, the Internet serves as a site for forging a shared identity (Helland, 2007).

In order to help each other grow spiritually, members of the online religious community create a spiritual network that they use to communicate with each other. Digital-only communities sometimes see the Internet as "a place ordained by God for divine purposes." (Campbell, 2005). In addition, everyone who belongs to an online religious community has access to a helpful support group focused on finding answers to their own questions. We can frame individual difficulties in terms of wider social issues. With this in mind, the community uses the internet as a place of mutual help in the form of problem solving and spiritual growth (Campbell, 2004).

The rise of the online religious community does not, however, pose a threat to participation in mainstream religious institutions. According to research conducted by Katz and Rice, online activity correlates with religious affiliation. The results seem to indicate that people's online religious activity does not affect their membership of religious groups. Going online has little effect on how much people attend physical religious gatherings. On the other hand, there is some evidence that religious institutions benefit from increased online activity. According to a study conducted by the Pew Internet and American Life Project, an overwhelming majority (83%) of churches believe that Internet access has helped their church members grow spiritually and maintain religious ties (Larsen 2000).

Keywords: Jehovah's Witnesses , websites, internet, religious beliefs

Περιεχόμενα

Περίληψη	4
Abstract	6
1. Εισαγωγή	8
2. Θεωρητικό Υπόβαθρο	11
2.1 Γενικά στοιχεία για τους Μάρτυρες του Ιεχωβά	11
2.2 Το δόγμα των Μτι ως αναγνωρισμένο δόγμα	12
2.3 Ιστορική Αναδρομή	13
3. Βιβλιογραφική Ανασκόπηση	18
3.1 Οι πεποιθήσεις των Μτι	18
3.2 Ο θεσμός του γάμου και της οικογένειας	25

3.3 Ζωή και Θάνατος	26
3.4 Δικαιώματα παιδιών κι εφήβων	27
4. Διατύπωση ερωτημάτων	29
5. Μεθοδολογία	30
5.1 Υλικό	31
5.2 Συλλογή υλικού & Κριτήρια επιλογής υλικού	33
5.3 Ερευνητική Διαδικασία	33
5.4 Επεξεργασία Στοιχείων	34
5.4.1 Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά στο Διαδίκτυο	35
5.4.2 Ιστοσελίδα Μτι	37
5.4.3 Ιστοσελίδα ερευνών	39
5.4.4 Ιστολόγιο για θύματα των Μτι	41
5.4.5 Προσηλυτισμός και Μτι	43
5.4.6 Εσχατολογική σκέψη και επιστήμη	43
5.4.7 Ιστοσελίδα Μτι στην Αυστρία	44
5.4.8 Ιστοσελίδα Μτι στη Γερμανία	46
6. Απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα	49
6.1 Απάντηση στο πρώτο ερευνητικό ερώτημα	49
6.2 Απάντηση στο δεύτερο ερευνητικό ερώτημα	55
7. Συζήτηση-Συμπεράσματα	56
7.1 Συζήτηση	57
7.2 Συμπεράσματα	57
7.3 Προτάσεις για μελλοντικές έρευνες και περιορισμοί	59
Βιβλιογραφία	61

1. Εισαγωγή

Οι θρησκείες βρίσκονται στο διαδίκτυο από τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Οι συζητήσεις που σχετίζονται με τη θρησκεία είχαν την αρχική τους στέγη στο Origins, έναν από τους πρώτους δημόσιους πίνακες ανακοινώσεων, πολύ πριν το Διαδίκτυο γίνει ευρέως γνωστό (BBS). Εκτός από ένα ευρύ φάσμα πνευματικών και θρησκευτικών θεμάτων που συζητούνταν, οι χρήστες προέρχονταν από ένα ευρύ φάσμα θρησκευτικών καταβολών. Μετά από εκείνη την εποχή, οι θρησκευτικές συζητήσεις απέκτησαν επίσης ολοένα και μεγαλύτερη σημασία στο Usenet. Οι συζητήσεις σε αυτό το νέο δίκτυο οργανώνονται σε ομάδες με βάση τα κοινά ενδιαφέροντα (Hennerby, 1999).

Ορισμένοι χρήστες του Usenet γκρίνιαζαν για την αφθονία των θρησκευτικών συζητήσεων. Από αυτό προέκυψε η ιδέα ενός ειδικού φόρουμ για θρησκευτικές συζητήσεις. Το 1983, το Usenet αφιέρωσε την ομάδα ειδήσεων "net.religion" σε θρησκευτικές συζητήσεις, παρά τις αντιδράσεις ορισμένων χρηστών. Τα μέλη αυτής της θρησκευτικής κοινότητας άρχισαν να ανταλλάσσουν ενημερώσεις (Barzilai-Nahon, 2005).

Δεν υπήρχε τίποτα ιδιαίτερα θρησκευτικό στον πίνακα "net.religion". Ορισμένοι τον χρησιμοποιούσαν για να επιτίθενται στις απόψεις άλλων, ενώ άλλοι τον χρησιμοποιούσαν για να υπερασπιστούν τις δικές τους πεποιθήσεις έναντι τέτοιων επικρίσεων. Δεδομένου ότι δεν υπήρχε συντονιστής που να ελέγχει το ύφος των επακόλουθων ανταλλαγών, οι χρήστες ήταν ελεύθεροι να εκφραστούν με όποιον τρόπο θεωρούσαν κατάλληλο. Κάθε πτυχή του χριστιανισμού ήταν προς συζήτηση, από διαφορετικές αναγνώσεις της Βίβλου μέχρι την ύπαρξη θαυματουργών θεραπειών (Campbell, 2004).

Το 2000, μια δημοσκόπηση του Pew Internet and American Life Project έδειξε ότι "το 21% των χρηστών του Διαδικτύου στις Ηνωμένες Πολιτείες έμπαιναν στο Διαδίκτυο για να συμμετάσχουν σε κάποιου είδους θρησκευτική δραστηριότητα". Αυτό ισοδυναμεί με δύο εκατομμύρια καθημερινούς χρήστες που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για πνευματικούς λόγους. Με βάση αυτά τα στοιχεία, μπορεί να συναχθεί το συμπέρασμα ότι οι θρησκευτικές και πνευματικές δραστηριότητες στο Διαδίκτυο είναι πιο δημοφιλείς από τις οικονομικές και ρομαντικές (Larsen, 2001).

Μέχρι το 2006, ο τομέας της θρησκείας και της πνευματικότητας είχε περίπου 109.760 σελίδες, ενώ ολόκληρη η επιστημονική κοινότητα είχε 106.749 φόρουμ. Περίπου 509.000.000 αποτελέσματα επέστρεψε η Google όταν έψαξα για "Ισλάμ", 98.200.000 επέστρεψαν όταν έψαξα για "Χριστιανισμό", 32.500.000 επέστρεψαν όταν έψαξα για "Ιουδαϊσμό", 19.600.000 επέστρεψαν όταν έψαξα για "Ινδουισμό", 46.200.000 επέστρεψαν

όταν έψαξα για "Βουδισμό" και 404.000 επέστρεψαν όταν έψαξα για "Νεοπαγανισμό" (Hoover, Lynn, & Rainie, 2004).

Το διαδίκτυο χρησιμοποιείται ποικιλοτρόπως από θρησκευτικές ομάδες. Ως εκ τούτου, υπάρχουν δύο μεγάλες κατηγορίες για την περιγραφή των θρησκευτικών δραστηριοτήτων των ανθρώπων στον κυβερνοχώρο: η διαδικτυακή θρησκεία και η θρησκεία εκτός διαδικτύου (Larsen, 2001). Οι ιστότοποι που έχουν ως στόχο να απεικονίσουν τη θρησκεία με τρόπο που να διασφαλίζει τον κάθετο έλεγχο και τη συμβατική εξουσία εμπίπτουν στην πρώτη ομάδα. Η μετάδοση πληροφοριών σχετικά με τα θρησκευτικά δόγματα, τις αιρέσεις και τις οργανώσεις πραγματοποιείται με έναν συγκεκριμένο τρόπο. Οι χρήστες δεν μπορούν να συμμετάσχουν σε συζητήσεις ή να καταθέσουν τις δικές τους απόψεις λόγω της έλλειψης τμήματος σχολίων. Ο επίσημος χαρακτήρας των θρησκευτικών ιστότοπων καθορίζεται και διαχειρίζεται από τους υπεύθυνους. Οι ειδικοί των θρησκευτικών ομάδων ασκούν μονόδρομο έλεγχο στο περιεχόμενο που προσφέρεται στο διαδίκτυο στο όνομα της θρησκείας. Οι επίσημες θρησκείες, οι οποίες μπορούν να χαρακτηριστούν ως "ένα σύστημα πεποιθήσεων και συμπεριφορών που επιβάλλεται, ελέγχεται και κοινωνικοποιείται από οργανωμένες, ρητά θρησκευτικές οργανώσεις", είναι συχνά υπεύθυνες για την καθιέρωση αυτού του είδους θρησκείας στο Διαδίκτυο (Hoover, Lynn, & Rainie, 2004).

Οι διαδικτυακές τελετουργίες είναι μια μέθοδος με την οποία μπορεί να ασκηθεί η θρησκεία με τη χρήση του διαδικτύου. Προσφέρονται διαδικτυακές υπηρεσίες προσευχής. Τα μέλη αυτής της θρησκευτικής οργάνωσης χρησιμοποιούν VR για τον σκοπό αυτό (Campbell, 2004). Όσοι προσεύχονται διαδικτυακά αναλαμβάνουν καθορισμένες θέσεις, όπως οι ηγέτες και όσοι προσεύχονται αυτοπροσώπως. "Αισθάνονται ότι συνυπάρχουν", "συντονίζουν τις φωνές και τις χειρονομίες" και "εστιάζουν τη συγκέντρωσή τους" στο αντικείμενο της λατρείας τους όταν προσεύχονται (Campbell, 2006).

Όπως και η Εκκλησία των Μορμόνων, οι Μάρτυρες του Ιεχωβά (ΜτΙ) υπάρχουν από τα μέσα του δέκατου ένατου αιώνα. Έχουν, όπως και οι Μορμόνοι, ένα βεβαρημένο παρελθόν με την υπόλοιπη κοινωνία και συνεχίζουν να αποτελούν και σήμερα σημαντικούς στόχους φανατισμού και βίας. Η ηγεσία ΜτΙ είναι λιγότερο σίγουρη ότι το διαδίκτυο είναι κατάλληλο μέσο για τον ευαγγελισμό από ό,τι η ηγεσία της Εκκλησίας των Μορμόνων, η οποία το έχει αγκαλιάσει με προσοχή ως έναν άλλο τρόπο, μεταξύ άλλων, για να μοιραστεί το Ευαγγέλιο. Βεβαίως, έχουν δημιουργήσει μια διαδικτυακή ύπαρξη και εκπαιδεύουν επίσης τα μέλη τους στο θέμα της ανάπτυξης ιστοτόπων. Είναι αλήθεια ότι, όπως επισημαίνει ο Γιώργος Χρυσίδης

(1996), οι ΜτΙ δεν είναι ακριβώς φανατικοί στο να χρησιμοποιούν το Διαδίκτυο για να προωθήσουν το μήνυμά τους. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι είναι εντελώς εχθρικοί προς την ιδέα. Είχαν ραδιοφωνικούς σταθμούς και προγράμματα χωρίς κανέναν ενδοιασμό παλαιότερα. Ωστόσο, ισχυρίζονται ότι "το διαδίκτυο δεν μπορεί να χρησιμεύσει ως υποκατάστατο των συμβατικών τακτικών διανομής από πόρτα σε πόρτα". Η διάταξη της επίσημης ιστοσελίδας τους αντικατοπτρίζει αυτή την έμφαση στον προσηλυτισμό ένας προς έναν. Φυλλάδια για τους ΜτΙ μπορεί να βρεθούν στο διαδίκτυο, αλλά η οργάνωση δίνει προτεραιότητα στην επικοινωνία πρόσωπο με πρόσωπο.

Υπάρχουν δύο πράγματα που μου έρχονται στο μυαλό εδώ. Πρώτον, οι ΜτΙ αναζητούν συνεχώς νέες ευκαιρίες για τη διάδοση του Ευαγγελίου. Τους αρέσει επίσης να θέτουν οι ίδιοι τους όρους. Προφανώς, καθίσταται σαφές ότι δεν είναι σίγουροι για το πώς να αξιοποιήσουν τη νέα τεχνολογία με υπευθυνότητα χωρίς να παρεκκλίνουν από τα παραδοσιακά μοτίβα διαμοιρασμού της πίστης (Chryssides, 1996).

2. Θεωρητικό Υπόβαθρο

2.1 Γενικά στοιχεία για τους Μάρτυρες του Ιεχωβά

Επτά εκατομμύρια άνθρωποι παγκοσμίως ανήκουν στη χριστιανική αίρεση που είναι γνωστή ως Μάρτυρες του Ιεχωβά. Αν και η Βίβλος χρησιμεύει ως θεμέλιο της πίστης τους, αποκλίνουν από τις παραδοσιακές εκκλησίες του χριστιανικού κόσμου με διάφορους τρόπους. Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά, οι οποίοι ισχυρίζονται ότι αποτελούν αναβίωση της πρώιμης χριστιανικής εκκλησίας, ιδρύθηκαν στις Ηνωμένες Πολιτείες πριν από περισσότερα από 130 χρόνια. Ίσως το πιο γνωστό χαρακτηριστικό τους είναι το δημόσιο κήρυγμά τους, συνήθως από σπίτι σε σπίτι, αλλά είναι επίσης γνωστοί για την άρνηση της επιστράτευσης και την άρνηση μετάγγισης αίματος. Το κύριο μήνυμά τους είναι ότι το άδικο σύστημα των πραγμάτων βρίσκεται σήμερα στις "τελευταίες ημέρες" του, καθώς ο Θεός θα ενεργήσει σύντομα για να τιμωρήσει τους άδικους και να χαρίσει στους δίκαιους αιώνια ζωή σε ένα ουράνιο βασίλειο. Δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα από τις αρχές του 20ού αιώνα και αναγνωρίζονται πλήρως από τον νόμο ως θρησκεία.

Γύρω στις αρχές του εικοστού αιώνα, οι Μάρτυρες του Ιεχωβά ξεκίνησαν τη σύγχρονη δραστηριότητά τους στην Ελλάδα. Σύμφωνα με ενδείξεις, 12 Σπουδαστές της Βίβλου, όπως ήταν τότε γνωστοί οι Μάρτυρες, δραστηριοποιούνταν ενεργά στην Ελλάδα το 1912.

Διακινούσαν σε μεγάλη κλίμακα βιβλία και φυλλάδια που χρησίμευαν ως βοηθήματα μελέτης της Βίβλου. Οι ιδιαιτερότητες των θρησκευτικών πεποιθήσεων των Μαρτύρων του Ιεχωβά και οι αντίστοιχες επιταγές που αυτές συνεπάγονταν στην κοινωνική τους συμπεριφορά συχνά έρχονταν σε λογική αντίθεση τόσο με την ελληνική συνταγματική-πολιτική πραγματικότητα όσο και με θεμελιώδεις επιστημονικές αρχές. Οι πιο θεμελιώδεις από αυτές περιλαμβάνουν την αποφυγή όλων των πολιτικών εκδηλώσεων και την άρνηση μετάγγισης αίματος, ακόμη και σε καταστάσεις απειλητικές για τη ζωή ή για βρέφη, ως παραδείγματα (άρνηση να τραγουδήσουν τον Εθνικό Ύμνο ή να χαιρετήσουν την ελληνική σημαία).

Τέλος, χρησιμοποιούν την καθιερωμένη μέθοδο "πόρτα-πόρτα" για να έρθουν σε επαφή με τον έξω κόσμο προκειμένου να στρατολογήσουν νέους οπαδούς της θρησκείας τους. Η ενεργός παρουσία του προαναφερθέντος θρησκευτικού δόγματος στην Ελλάδα επί δεκαετίες μέχρι σήμερα και οι κοινωνικές τριβές λόγω των προαναφερθεισών ιδιαιτεροτήτων έχουν απασχολήσει αρκετές φορές την ελληνική Δικαιοσύνη, παράγοντας πλούσια και ενδιαφέρουσα νομολογία, η ανάπτυξη της οποίας αποτελεί αντικείμενο της παρούσας εργασίας. Και δεδομένης της αρχικής αντιμετώπισης του Δόγματος ως αιρετικού και των οπαδών του ως διαδεδομένου αισθήματος για ποικίλους κοινωνικοπολιτικούς λόγους, η συζήτηση των οποίων δεν εμπίπτει στο αντικείμενο του παρόντος άρθρου, η εργασία θα ασχοληθεί με την εξέλιξη της νομολογίας στο πέρασμα του χρόνου (Penton, 2004).

2.2 Το δόγμα των Μτι ως αναγνωρισμένο δόγμα

Η συμπερίληψη των πεποιθήσεων των Μαρτύρων του Ιεχωβά στο άρθρο 1371 του ΑΚ, το οποίο ορίζει ότι "σε περίπτωση γάμου μεταξύ ετερόδοξων ή ετερόθρησκων προσώπων, η τελετή τελείται όπως απαιτείται από το δόγμα ή τη θρησκεία καθενός από τα πρόσωπα που συνάπτουν το γάμο, εφόσον αυτή αναγνωρίζεται στην Ελλάδα", είναι άμεσο αποτέλεσμα της αναγνώρισης των πεποιθήσεων των Μαρτύρων του Ιεχωβά ως γνωστής θρησκείας.

Η απόφαση ΜΠρΠατ 695/1989 ορίζει ότι η "γνωστή θρησκεία" και η "αναγνωρισμένη θρησκεία" είναι δύο διαφορετικά πράγματα. Η απόφαση αυτή αναφέρει ότι "ένα "αναγνωρισμένο" δόγμα ή θρησκεία, στο πλαίσιο της προαναφερθείσας διάταξης του άρθρου 1 του ν. 1371 ΑΚ, είναι εκείνη, η οποία πληροί τις προϋποθέσεις της φράσης "γνωστή θρησκεία", η οποία υπάρχει σε όλα τα Συντάγματα της Ελλάδας. Εκείνος που, αφενός, έχει

ανοιχτά εκφρασμένες δοξασίες, οι οποίες διδάσκονται δημόσια και δεν είναι μυστικές, καθώς και ανοιχτά εκφρασμένη λατρεία, ανεξάρτητα από το αν το προαναφερθέν δόγμα είναι αίρεση σε σχέση με την Ανατολική Ορθόδοξη Εκκλησία του Χριστού, η οποία είναι η επικρατούσα θρησκεία στην Ελλάδα. Επίσης, δεν έχει σημασία αν όσοι ασπάζονται το δόγμα δεν τηρούν την εκκλησιαστική πειθαρχία. Επιπλέον, δεν είναι απαραίτητο το προαναφερθέν δόγμα, το οποίο πληροί τις προαναφερθείσες προϋποθέσεις, να έχει λάβει επίσημη έγκριση ή αναγνώριση από το κράτος ή την εκκλησία.

Επιπλέον, οι γενικές αρχές των εν λόγω δογμάτων έχουν συμπεριληφθεί σε έγγραφο που οι οπαδοί τους έχουν υποβάλει στο Υπουργείο Παιδείας. Τα δόγματα αυτά περιέχονται επίσης σε πολυάριθμες εκδόσεις που διανέμονται ελεύθερα στην Ελλάδα και περιγράφονται και αναλύονται ή γίνονται αντικείμενο σχολιασμού και κριτικής σε βιβλία, άρθρα και μελέτες από συγγραφείς που δεν τα αποδέχονται. Επομένως, οι διδασκαλίες των Μαρτύρων του Ιεχωβά δεν είναι μυστικές- αντίθετα, είναι ορατές, όπως συμβαίνει και με τη λατρεία τους, η οποία συνίσταται κυρίως σε συγκεντρώσεις των οπαδών τους για τη μελέτη και επεξεργασία ιερών κειμένων, την υμνολογία και την προσευχή. Επιπλέον, αποδεικνύεται από έγγραφα των Δημοσίων Υπηρεσιών, των Υπουργείων Εσωτερικών και Εθνικής Παιδείας - Θρησκευτικών Υποθέσεων, καθώς και από τις σχετικές δικαστικές αποφάσεις, ότι οι θρησκευτικοί τους λειτουργοί υπόκεινται στην ίδια κρατική εποπτεία με εκείνη της κυρίαρχης θρησκείας και ότι τα δόγματα και οι τρόποι λατρείας τους ασκούνται σαφώς σε επίσημα λειτουργούντες οίκους λατρείας. Συμπερασματικά, η νομολογία των δικαστηρίων στο έθνος μας έχει εξομαλυνθεί, αποδεχόμενη τους Μάρτυρες του Ιεχωβά ως "γνωστή θρησκεία" και επιλύοντας ταυτόχρονα το ζήτημα της αναγνωρισμένης θρησκείας σύμφωνα με το άρθρο 1371 ΑΚ, δηλώνοντας ότι οι Μάρτυρες του Ιεχωβά είναι μια γνωστή θρησκεία που πληροί τις προϋποθέσεις του Συντάγματος και συνεπώς είναι επίσης μια θρησκεία "αναγνωρισμένη" σύμφωνα με την εφαρμοστέα διάταξη του ΑΚ (Κnox, 2012).

2.3 Ιστορική Αναδρομή

Ο Charles Taze Russell, ο οποίος ίδρυσε την Zion's Watch Tower Tract Society και το κίνημα των Σπουδαστών της Βίβλου στα τέλη της δεκαετίας του 1870, δημιούργησε επίσης το κίνημα των Σπουδαστών της Βίβλου. Για να μελετήσει τη Βίβλο, η ομάδα αυτή συγκεντρώθηκε στο Πίτσμπουργκ της Πενσυλβάνια. Ο Ράσελ αμφισβήτησε μια σειρά από χριστιανικές πεποιθήσεις, συμπεριλαμβανομένων εκείνων σχετικά με την αθανασία της ψυχής, τη φωτιά, τον προορισμό και τη σωματική επιστροφή του Ιησού Χριστού (Beliaev, Marshall, Smith, & Windsor, 2012). Ο Charles Taze Russell (1852-1916), ο οποίος άρχισε επίσης να παράγει φυλλάδια που ασκούσαν κριτική στις παραδοσιακές ιδέες της εκκλησίας, δημιούργησε την πρώτη οργάνωση φοιτητών της Βίβλου (Bram, 1956).

Σε κάθε ευκαιρία, ο Ράσελ φρόντισε να ισχυριστεί ότι η κυρίαρχη εκκλησιαστική ελίτ κρατούσε το ευρύ κοινό στο σκοτάδι σχετικά με τις πραγματικές διδασκαλίες του Χριστού. Ο Ράσελ είδε τη διαίρεση των χριστιανών μεταξύ κληρικών και λαϊκών ως μια ιδιαίτερα αρνητική εξέλιξη στον χριστιανισμό. Δήλωσε το 1889 ότι ο Κύριος δεν αναγνωρίζει μια τέτοια κάστα μεταξύ των αφοσιωμένων μαθητών του. Κανείς δεν πρέπει να εκπλήσσεται που ο Ράσελ δέχθηκε επιθέσεις από κληρικούς πολλών εκκλησιών (Κnox, 2012). Πιο συγκεκριμένα, η ΜτΙ δημιουργήθηκε στα τέλη της δεκαετίας του 1870 ως αποτέλεσμα της αμερικανικής χριστιανικής μελέτης της Βίβλου. Τα κεντρικά τους γραφεία κατασκευάστηκαν εκεί στις αρχές του 20ού αιώνα και σήμερα εκεί βρίσκεται η οργανωτική τους έδρα. Βασίζουν την πίστη τους στην ιδέα ότι η Παλαιά και η Καινή Διαθήκη της Βίβλου είναι ο θεόπνευστος και αλάνθαστος λόγος του Θεού. Σύμφωνα με όσα λέει η Βίβλος, η ουράνια Βασιλεία του Θεού (Ιεχωβά) θα κυβερνήσει μια μέρα στη γη. Όποιος είναι πρόθυμος να υπακούσει στις εντολές του Θεού έχει την ευκαιρία να ζήσει αιώνια σε έναν παράδεισο απαλλαγμένο από θάνατο, ασθένεια, γήρανση και πόνο, σύμφωνα με το βιβλίο της Αποκάλυψης. Αυτοί οι σπουδαστές της Βίβλου άλλαξαν το όνομά τους σε "Μάρτυρες του Ιεχωβά" το 1931 (Beckford J. , 1975). Δεδομένου ότι ο Ράσελ αναφερόταν στους "Μάρτυρες του Ιεχωβά" ως "Σπουδαστές της Βίβλου", στην πραγματικότητα δεν συνάντησε ποτέ κανέναν. Αρκετές σχισματικές συσπειρώσεις πυροδοτήθηκαν από τις αμφίβολες διδασκαλίες του Ράσελ, τα ανεκπλήρωτα χρονοδιαγράμματα της Δευτέρας Παρουσίας, τις ασταθείς οργανωτικές τεχνικές και την αποτυχία του να διορίσει διάδοχο τόσο κατά τη διάρκεια της ζωής του όσο και αμέσως μετά το θάνατό του το 1916. Μετά τον θάνατο του Ράσελ, υπήρξε ένας αγώνας για την εξουσία και ο δικαστής J. F. Rutherford ανέλαβε γρήγορα την Εταιρεία με νομικά τεχνάσματα.

Εξαιτίας των επόμενων, δραματικών αλλαγών στη δομή, την πολιτική και τη φιλοσοφία, πολλοί ακαδημαϊκοί πιστεύουν σήμερα ότι η ΜτΙ αποτελεί υποσύνολο του αρχικού κινήματος που διαμόρφωσε ο Ράσελ. Όμως πολλές μικρές ομάδες σπουδαστών της Βίβλου εξακολουθούν σήμερα να υποστηρίζουν πιο έντονα τις αρχικές πεποιθήσεις του Ράσελ (Stark & Iannaccone, 1997). Εκτός από τις σημαντικές οργανωτικές και δογματικές καινοτομίες του, ο Ράδερφορντ ήταν αυτός που επέλεξε τον όρο Μάρτυρες του Ιεχωβά το 1931 για να τους ξεχωρίσει από άλλες οργανώσεις μελέτης της Βίβλου και να σηματοδοτήσει τη ρήξη με τις παραδόσεις του Ράσελ (Beliaev, Marshall, Smith, & Windsor, 2012). Ο Nathan Homer Knorr (1905-77) διαδέχθηκε τον Rutherford ως πρόεδρος μετά την παραίτησή του το 1942 και συνέχισε την πολιτική του Rutherford. Υπό τη διεύθυνση του Knorr, μια ομάδα Μαρτύρων μετέφρασε τη Βίβλο σε μια νέα γλώσσα. Ο Knorr αντικαταστάθηκε από τον Frederick W. Franz (1893-1992) το 1978 και ο Milton G. Henschel (1920-2003) ανέλαβε το 1992. Το 2000, ο Henschel αποχώρησε από την αναδιοργάνωση της ηγεσίας και τη θέση του πήρε ο Don A. Adams. Το διοικητικό κέντρο του κινήματος μεταφέρθηκε στο Warwick της Νέας Υόρκης το 2016 (Harrison, 1980).

Η αμερικανική κυβέρνηση φυλάκισε τον Ράδερφορντ και άλλους ηγέτες της Σκοπιάς κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου σε μια προσπάθεια να τους αποθαρρύνει. Πριν από τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, οι Ναζί καταδίωξαν τους ΜτΙ στα στρατόπεδα συγκέντρωσης της Γερμανίας, καθώς και στη Βρετανία, τον Καναδά και τις Ηνωμένες Πολιτείες (Evert, 2001). Ο Χίτλερ θέσπισε νόμο που έθετε εκτός νόμου τους κομμουνιστές ως μία από τις πρώτες του πράξεις ως καγκελάριος το 1933- ο νόμος αυτός εφαρμόστηκε αργότερα ως όπλο κατά των αντιπάλων του. Η ΜτΙ είχε ήδη αρχίσει να επιδεικνύει προκλητικότητα αρνούμενη να χαιρετήσει τον Χίτλερ. Θεωρούσαν την πράξη αυτή ως πράξη λατρείας που μόνο ο Θεός είναι άξιος. Δύο ακόμη πράξεις αντίστασης ήταν η άρνησή τους να καταταγούν στο στρατό και η απουσία τους από τις εκλογές. Η ΜτΙ κατηγορήθηκε ότι ήταν μια κομμουνιστική οργάνωση που συνεργαζόταν με τους Εβραίους για να κυβερνήσει τον κόσμο. Για τα δώδεκα χρόνια που ήταν στην εξουσία, οι Ναζί καταδίωξαν άγρια την ΜτΙ. Υπήρχαν μόνο 25.000 από αυτούς στη Γερμανία, ωστόσο το 1933, 2.000 από αυτούς σκοτώθηκαν και 10.000 φυλακίστηκαν ή στάλθηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Σύμφωνα με τους ιστορικούς, καμία άλλη φυλετική ή εθνοτική ομάδα δεν υπέστη τον ίδιο βαθμό ναζιστικής δίωξης με τους Εβραίους (Beckford J. , 1975).

Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, οι επιχειρήσεις ευαγγελισμού σε διάφορα στρατόπεδα κράτησης στις χώρες καταγωγής των απελευθερωμένων Μαρτύρων

αναδιοργανώθηκαν υπό την ηγεσία τους. Όταν άρχισαν οι κομμουνιστικές διώξεις, ένας σημαντικός αριθμός Μαρτύρων μεταφέρθηκε και πάλι σε φυλακές ή στρατόπεδα εργασίας (Dobbelaere & Wilson, 1980). Μετά το 1945, οι συνθήκες που αντιμετώπιζαν οι ΜFI στην Ανατολική Ευρώπη διέφεραν από χώρα σε χώρα. Τους επιτράπη να διεξάγουν επιχειρήσεις στην Ανατολική Γερμανία από τη Σοβιετική Στρατιωτική Διοίκηση τον Σεπτέμβριο του 1945. Στην Τσεχοσλοβακία, όπου το Υπουργείο Εσωτερικών ενέκρινε τις δραστηριότητές τους τον Δεκέμβριο του 1945, έτυχαν ανάλογου επιπέδου αναγνώρισης. Αναγνωρίστηκαν ακόμη και στη Ρουμανία ως νόμιμη οργάνωση. Οι Μάρτυρες, ωστόσο, αντιμετώπισαν προβλήματα ακόμη και σε αυτό το πρώιμο στάδιο. Για παράδειγμα, η σοβιετική κυβέρνηση και η αστυνομία συχνά κρατούσαν τους Μάρτυρες που έκαναν κηρύγματα στην Ανατολική Γερμανία (Dobbelaere & Wilson, 1980).

Σε ορισμένες κομμουνιστικές χώρες της Ανατολικής Ευρώπης, η θέση των ΜIs ήταν εξαρχής προκλητική. Στη Γιουγκοσλαβία δεν υπήρξε μεταπολεμική εποχή ειρήνης. Στην ουσία, η δίωξη της κροατικής εθνικιστικής αστυνομίας μετατράπηκε σε δίωξη των κομμουνιστών. Όταν οι Μάρτυρες συνελήφθησαν το 1946, συχνά κρατούνταν μόνο για σύντομο χρονικό διάστημα. Είναι ενδιαφέρον ότι η κυβέρνηση απέρριψε το αίτημα του υπουργού και του πρωθυπουργού να αναγνωριστεί η Μτι ως θρησκευτικό όνομα. Σε αντίθεση με το ότι ήταν αποτέλεσμα μιας σκόπιμης κομμουνιστικής στρατηγικής, η βιβλιογραφία μπορεί να το θεωρήσει αυτό ως μια τυπική μεταπολεμική κατάσταση. Τον Σεπτέμβριο του 1946, η εθνική επιτροπή της Μτι της Γιουγκοσλαβίας έθεσε υπό κράτηση όλους τους ύποπτους ηγέτες της. 18 Μτι δικάστηκαν ενώπιον του Ανώτατου Δικαστηρίου της Κροατίας στις 3 Φεβρουαρίου 1947.

Μεταξύ των κατηγοριών τους αναφέρονται τα εξής: 1) απόπειρα βίαιης απομάκρυνσης της λαϊκής κυβέρνησης για την εγκαθίδρυση της φασιστικής τυραννίας τους 2) διατύπωση απόψεων που αποδυναμώνουν το στρατό της χώρας 3) διατήρηση σχέσεων με τα γραφεία της Μτι στη Βέρνη και το Μπρούκλιν, τα οποία η εισαγγελία ισχυριζόταν ότι ήταν φασιστικές εστίες που ενθάρρυναν έναν Γ' Παγκόσμιο Πόλεμο και προστάτευαν εγκληματίες πολέμου του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Αρ. 4: Τρομοκρατία 5) Παρ' όλα αυτά παρήγαγε 700 τεύχη του περιοδικού Σκοπιά παρά την απαγόρευση. 6) ισχυριζόμενος ότι η ελευθερία ήταν μόνο μια έννοια που υπήρχε στη Γιουγκοσλαβία στα χαρτιά. Ο διοικητής της ΜΙ και δύο σύντροφοί τους καταδικάστηκαν σε θάνατο, ενώ δώδεκα επιπλέον Μτι καταδικάστηκαν σε ποινές φυλάκισης έως και 15 ετών (Wah, 2001). Παρόλο που οι τρεις θανατικές ποινές στην υπόθεση αυτή τροποποιήθηκαν τελικά σε μακροχρόνιες φυλακίσεις, οι Μτι εξακολουθούν να

θεωρούνται παράνομες στη Γιουγκοσλαβία. Παρά τις δύσκολες αυτές συνθήκες, το 1949 υπήρχαν στη Γιουγκοσλαβία περισσότερες ΜΙ απ' ό,τι το 1947, οι οποίες αυξήθηκαν από 120 σε περίπου 500 (Snow & Machalek, 1982). Το 1948, η Αλβανία έθεσε επισήμως εκτός νόμου τα ΜΦΙ. Στη χώρα υπήρχαν μόνο 35 Μάρτυρες, οι οποίοι όμως διώκονταν σκληρά. Το 1948, η Τσεχοσλοβακία βίωσε έντονες διώξεις ως αποτέλεσμα των αναφορών στον Τύπο ότι οι ΜΤΙ ήταν επαναστάτες κατά της κομμουνιστικής εξουσίας και της κυβέρνησης.

Στις 29 Νοεμβρίου 1948, το διοικητικό γραφείο του παραρτήματος των Μαρτύρων έκλεισε και έγιναν έρευνες σε σπίτια σε όλη τη χώρα. Τρεις ημέρες αργότερα, οι δέκα ηγέτες της ομάδας συνελήφθησαν όλοι. Παρόλο που υπήρχαν μόνο περίπου 20 Μάρτυρες στη Βουλγαρία όταν απαγορεύτηκε εκεί η ΜΤΙ το 1949, το έθνος έλαβε μέτρα για να σταματήσει τις δραστηριότητές τους (Snow & Machalek, 1982). Μετά από ένα σύντομο διάστημα ελευθερίας το 1948, ενώ οι Μάρτυρες, οι οποίοι αριθμούσαν περίπου 5.000 άτομα, αναδιοργάνωσαν τις θρησκευτικές τους δραστηριότητες, οι διώξεις στη Ρουμανία ξεκίνησαν τον Αύγουστο του 1949 με μια επιδρομή στα κεντρικά γραφεία και τη φυλάκιση των μελών. Στις 17 Ιουλίου 1950, το στρατιωτικό δικαστήριο του Βουκουρεστίου καταδίκασε 11 Μάρτυρες σε εργασία σε στρατόπεδο δίπλα στο Δούναβη (Snow & Machalek, 1982).

3. Βιβλιογραφική Ανασκόπηση

3.1 Οι πεποιθήσεις των ΜτΙ

Η συμμετοχή στο θρησκευτικό κίνημα της ΜτΙ απαιτεί ισχυρή προσωπική δέσμευση για τη διατήρηση θετικών σχέσεων τόσο με την τοπική κοινότητα όσο και με τον Ιεχωβά/Θεό. Κάθε μέλος αναμένεται να τηρεί έναν αυστηρό ηθικό κώδικα που απαριθμεί διάφορες αρχές και περιορισμούς (Hookway & Habibis, 2013). Όλοι πρέπει να έχουν την ευκαιρία να ακούσουν το ευαγγέλιο, συχνά γνωστό ως "τα καλά νέα της βασιλείας του Θεού", σύμφωνα με την ΜτΙ. Υπάρχουν διάφοροι λόγοι για τους οποίους ασχολούνται με τον ενεργό ευαγγελισμό, συμπεριλαμβανομένου αυτού. Υποστηρίζουν σταθερά ότι καμία ανθρώπινη αρχή δεν έχει την εξουσία να επιβάλλει περιορισμούς στη χριστιανική διδασκαλία που έχει εγκρίνει ο Θεός. Σε χώρες όπου οι θρησκευτικές τους δραστηριότητες απαγορεύονται, οι Μάρτυρες δρουν μυστικά (Beckford J. , 1978).

Οι ΜτΙ δεν τηρούν γιορτές όπως τα Χριστούγεννα, το Πάσχα και τα γενέθλια, καθώς θεωρούν ότι αυτές οι περιστάσεις έχουν παγανιστικές καταβολές. Δεν στέκονται όρθιοι στον εθνικό ύμνο ούτε τον τραγουδούν και αρνούνται επίσης να καταταγούν στο στρατό. Επιπλέον, ακόμη και οι μεταγγίσεις αίματος που σώζουν ζωές απορρίπτονται από αυτούς (Beckford J. , 1978). Ένας ΜτΙ δεν επιτρέπεται να καταναλώνει ή να μεταγγίζει φυσικό ανθρώπινο αίμα ή οποιοδήποτε από τα συστατικά του μέρη, ενώ υπάρχουν σπάνιες εξαιρέσεις για συγκεκριμένα τεχνητά προϊόντα αίματος ή εναλλακτικές λύσεις μη αίματος. Το αίμα είναι εξαιρετικά κρίσιμο για τις πεποιθήσεις των Μαρτύρων, όπως φαίνεται από την αντίθεσή τους στις μεταγγίσεις αίματος. Ισχυρίζονται ότι το αίμα είναι ιερό και αντιπροσωπεύει τη ζωή. Τους δίνεται η εντολή να "απέχουν από το αίμα" λόγω ενός εδαφίου στο βιβλίο των Πράξεων των Αποστόλων της Βίβλου (Beckford J. , 1978).

Οι μάρτυρες παρακολουθούν τις συναντήσεις στις βασιλικές αίθουσες. Συμμετέχουν σε συναντήσεις, οι οποίες συνήθως αποτελούνται από δύο συναντήσεις κάθε εβδομάδα, όπου συζητούν τις εκδόσεις της Εταιρείας Σκοπιά και τη Βίβλο. Το Διοικητικό Συμβούλιο της Εταιρείας Σκοπιά, ένας μικρός αριθμός ατόμων που εδρεύει στο Μπρούκλιν και εκπροσωπεί την οργάνωση, έχει την εξουσία να λαμβάνει αποφάσεις σχετικά με την οργανωτική δομή και τη θεολογία. Η Εταιρεία Σκοπιά δίνει επίσης οδηγίες στους Μάρτυρες να ελαχιστοποιούν τις αλληλεπιδράσεις τους με μη μέλη, προκειμένου να διαφυλάξουν την πνευματική και ηθική τους ακεραιότητα (Beckford J. , 1978).

Οι μικρότεροι Μάρτυρες, τα παιδιά της ΜτΙ, αναπτύσσονται με έναν σαφώς διαφορετικό τρόπο από τα άλλα παιδιά. Οι γονείς έχουν τον πλήρη έλεγχο των βιβλίων, των παιχνιδιών, των ταινιών και της μουσικής που διαβάζουν, παίζουν, παρακολουθούν και ακούνε τα παιδιά τους. Μιλάμε για ένα κυρίαρχο σύστημα γονικού ελέγχου (Holden, 2002). Τα ΜτΙ διατηρούν στενούς δεσμούς με άλλους ανθρώπους της πίστης. Η οργάνωσή τους είναι ένα Κυρίαρχο Σώμα έμπειρων ανδρών πρεσβυτέρων που αναγνωρίζουν τον Ιησού ως Κεφαλή και τους βλέπουν ως "αδελφό" και "αδελφή". Το Κυρίαρχο Σώμα διοικείται από άνδρες που ενεργούν ως "πρεσβύτεροι" ή "επόπτες" και επιβλέπει τη μετάφραση, την εκτύπωση και τη διάδοση των ιερών βιβλίων σε όλο τον κόσμο. Συνεδριάζει δύο ή τρεις φορές την εβδομάδα στη Βασιλική Αίθουσα. Σε αυτούς τους πρεσβυτέρους δεν δίνονται τιμητικοί τίτλοι, έχουν την ίδια μεταχείριση με όλους τους άλλους και προσφέρουν εθελοντικά τις πνευματικές τους υπηρεσίες χωρίς να περιμένουν πληρωμή. Οι εθελοντικές δωρεές των μελών καλύπτουν όλες τις δραστηριότητές τους. Κάθε δωρητής μπορεί να επιλέξει να δώσει ανώνυμα, αν το επιθυμεί. Επειδή κάνουν τον Θεό ευτυχισμένο υπηρετώντας τους άλλους, οι ΜτΙ πιστεύουν ότι είναι η πιο ευτυχισμένη οικογένεια στη γη (Dobbelaere & Wilson, 1980).

Οι πεποιθήσεις των Μαρτύρων του Ιεχωβά σχετικά με το αίμα βασίζονται σε βιβλικά χωρία που περιλαμβάνουν τα εξής: (i) Γένεση 9:4, "Αλλά δεν θα τρώτε σάρκα με τη ζωή της, δηλαδή το αίμα της." (ii) Λευιτικό 17:10, "Αν κάποιος από τον οίκο Ισραήλ ή από τους ξένους που διαμένουν ανάμεσά τους φάει αίμα, θα στρέψω το πρόσωπό μου εναντίον αυτού που τρώει αίμα και θα τον αποκόψω από τον λαό του.

iii) Πράξεις 15:29, " ...να απέχετε από ό,τι έχει θυσιαστεί στα είδωλα, και από το αίμα, και από ό,τι έχει στραγγαλιστεί, και από τη σεξουαλική ανηθικότητα. Αν κρατηθείτε μακριά από αυτά, θα πάτε καλά". Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά πιστεύουν ότι το ανθρώπινο αίμα είναι ιερό και δυνητικός φορέας της αμαρτίας, ενώ το αίμα του Χριστού είναι Άγιο και είναι το μόνο αίμα που μπορεί να τους λυτρώσει. Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά διαχωρίζουν το αίμα σε τέσσερα κύρια συστατικά, δηλαδή τα ερυθρά κύτταρα, τα λευκά κύτταρα, τα αιμοπετάλια και το πλάσμα, τα οποία δεν πρέπει να "καταναλώνονται" σε καμία περίπτωση, διότι μπορεί να θέσουν σε ανεπανόρθωτο κίνδυνο την ψυχή τους (Lawson & Ralph, 2015).

Η εξελισσόμενη φύση της ιατρικής των μεταγγίσεων έχει οδηγήσει σε τροποποιήσεις της θέσης των Μαρτύρων του Ιεχωβά σχετικά με το τι μπορεί να θεωρηθεί αποδεκτό. Η Εταιρεία Σκοπιάς (WTS) δηλώνει ότι η χρήση κλασμάτων αίματος αποτελεί προσωπική συνειδησιακή απόφαση. Μια αιτιολόγηση του αναγνώστη δημοσιεύθηκε στη Σκοπιά το 1990, δηλώνοντας

ότι σε ένα "φυσικό περιβάλλον" τα κλάσματα αίματος (πρωτεΐνες πλάσματος και χολερυθρίνη) μετακινούνται μεταξύ μητέρας και εμβρύου- και επομένως, άλλα δευτερεύοντα κλάσματα θα μπορούσαν ενδεχομένως να θεωρηθούν αποδεκτά.

Βιοηθική

Αν και μπορεί κανείς να υποστηρίξει ότι δεν υπάρχει καθολική βιοηθική, σε γενικές γραμμές είναι αποδεκτό ότι οι τέσσερις αρχές των Beauchamp και Childress αποτελούν μια υγιή βάση βάσει της οποίας μπορεί να αξιολογηθεί ένα ηθικό πρόβλημα. Κάθε στοιχείο έχει ίση βαρύτητα και πρέπει να ακολουθείται, εκτός εάν έρχεται σε σύγκρουση με τα άλλα.

- ❖ Σεβασμός της αυτονομίας, συμπεριλαμβανομένης της ικανότητας, του βέλτιστου συμφέροντος, της ποιότητας ζωής και των παραγόντων του περιβάλλοντος, όπως το θρησκευτικό υπόβαθρο- αν και ο Muramoto¹⁸ προτείνει ότι οι επιθυμίες του ατόμου είναι πρωταρχικής σημασίας και οι θρησκευτικές εκτιμήσεις θα πρέπει να είναι δευτερεύουσες.
- ❖ Ευεργετικότητα (ενεργώντας με τρόπο που να "κάνει καλό" στον ασθενή), λαμβάνοντας υπόψη τις πιθανές ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις για έναν Μάρτυρα του Ιεχωβά όσον αφορά τη μετάγγιση.
- ❖ Μη-ευνοϊκότητα- αποφυγή πρόκλησης βλάβης δυσανάλογης προς το όφελος της θεραπείας.
- ❖ Δικαιοσύνη, συμπεριλαμβανομένης της νομικής θέσης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Για τους σκοπούς του παρόντος άρθρου, η εστίαση έχει διατηρηθεί στο Ηνωμένο Βασίλειο, με ενδεικτικά παραδείγματα από αλλού για να τονιστεί η διαφορετική κατάσταση σε άλλες χώρες (Lawson & Ralph, 2015).

Ικανότητα και συναίνεση

Η ιατρική συγκατάθεση είναι μια απόφαση ή συμφωνία να επιτραπεί μια παρέμβαση και δεν αποτελεί ένα μεμονωμένο γεγονός αλλά μια συνεχώς εξελισσόμενη διαδικασία. Η ικανότητα λήψης μιας τέτοιας απόφασης ορίζεται ως ικανότητα. Αυτή πρέπει να είναι ενημερωμένη και

χωρίς εξαναγκασμό, πράγμα που μπορεί να φαίνεται δύσκολο δεδομένης της διαφοροποίησης στην εκπαίδευση του αίματος των Μαρτύρων του Ιεχωβά και της παρουσίας μελών της οικογένειας ή πρεσβυτέρων των Μαρτύρων του Ιεχωβά κατά τη διάρκεια των διαβουλεύσεων. Οι ενήλικοι θεωρείται ότι έχουν ικανότητα μέχρι να αποδειχθεί το αντίθετο και έχουν "το δικαίωμα να λαμβάνουν αποφάσεις που οι άλλοι μπορεί να θεωρούν απερίσκεπτες" (Mental Capacity Act 2005). Παρόμοιες θέσεις υποστηρίζονται στην Ευρώπη (π.χ. τα άρθρα 2 και 32, αντίστοιχα, του γερμανικού και του ιταλικού συντάγματος). Είναι ενδιαφέρον ότι μια έρευνα σε 242 μέλη της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Εντατικής Ιατρικής που διερεύνησε τη στάση απέναντι στη μετάγγιση αίματος από μάρτυρες του Ιεχωβά χωρίς συγκατάθεση έδειξε διαφοροποίηση στη στάση, με τους Γάλλους και Ιταλούς Εντατικολόγους να μεταγγίζουν συχνότερα από τους Βρετανούς, Ολλανδούς ή Σκανδιναβούς συναδέλφους τους.

Ο νόμος

Η νομική κατάσταση γύρω από τη συναίνεση για ιατρικές παρεμβάσεις μεταξύ των Μαρτύρων του Ιεχωβά είναι πολύπλοκη και μπορεί να διαφέρει σημαντικά μεταξύ των χωρών. Στο συμπέρασμά του στην υπόθεση *Re T Court of Appeal*, ο Lord Donaldson of Lynton υπογραμμίζει μια σημαντική αρχή: "Αυτό που έχει σημασία είναι ότι οι γιατροί θα πρέπει να εξετάσουν αν εκείνη τη στιγμή είχε ικανότητα ανάλογη με τη σοβαρότητα της απόφασης. Όσο πιο σοβαρή είναι η απόφαση, τόσο μεγαλύτερη είναι η απαιτούμενη ικανότητα" (Lawson & Ralph, 2015).

Η υπόθεση *Re T* αναδεικνύει το γεγονός ότι οι πλησιέστεροι συγγενείς δεν έχουν νομικό δικαίωμα να συναινέσουν ή να αρνηθούν τη συναίνεση. Η χορήγηση προϊόντων αίματος παρά την επιθυμία ενός ικανού ασθενούς αποτελεί δυνητικά εγκληματική πράξη που υπόκειται σε ποινική δίωξη. Το 1990, Καναδοί γιατροί μηνύθηκαν επιτυχώς αφού χορήγησαν μεταγγίσεις αίματος αγνοώντας τις πεποιθήσεις ενός μάρτυρα του Ιεχωβά.

Δύο υποθέσεις του 19ου αιώνα αποτελούν τη βάση του σημερινού νομικού δεδικασμένου σχετικά με τα παιδιά στο Ηνωμένο Βασίλειο:

(i) ο νόμος του 1868 περί τροποποίησης του νόμου περί φτωχών²⁶ ορίζει ότι οι γονείς που "παραμελούν τα παιδιά τους με διάφορους τρόπους" (συμπεριλαμβανομένης της άρνησης ιατρικής περίθαλψης) μπορούν να υπέχουν ποινική ευθύνη- και

(ii) στην υπόθεση Queen εναντίον Robert Downes το 1875, ο Downes καταδικάστηκε για ανθρωποκτονία από αμέλεια αφού δεν ζήτησε ιατρική γνώμη ή θεραπεία (ενέργεια που βασίστηκε σε θρησκευτικές αντιρρήσεις), η οποία θεωρήθηκε ότι οδήγησε τελικά στο θάνατο του γιου του.

Σήμερα, οι γονείς έχουν το δικαίωμα και την υποχρέωση να δίνουν τη συγκατάθεσή τους με πληρεξούσιο για ιατρικές παρεμβάσεις, αν και αυτό δεν είναι απαραίτητα απόλυτο- το δικαστήριο έχει τον κυρίαρχο έλεγχο όσον αφορά τη συγκατάθεση ενεργώντας προς το συμφέρον του παιδιού (Lawson & Ralph, 2015).

Κάρτες άρνησης χορήγησης αίματος

Εισήχθησαν από το WTS τη δεκαετία του 1970, οι κάρτες άρνησης αίματος μεταφέρονται με τον ίδιο τρόπο όπως οι κάρτες δωρητών οργάνων. Υπάρχουν αντικρουόμενες νομικές υποθέσεις σχετικά με την ενημερωμένη συγκατάθεση και την εγκυρότητά τους, λόγω της συνοδευτικής βιβλιογραφίας του WTS, η οποία τονίζει τους κινδύνους μετάγγισης ενώ παραμελεί τα πιθανά οφέλη. Σε περίπτωση που αμφισβητηθεί η εγκυρότητα της κάρτας σε καταστάσεις έκτακτης ανάγκης, ορισμένοι συνιστούν να αντιμετωπίζεται προς το συμφέρον του ασθενούς και να χορηγείται αίμα (Lawson & Ralph, 2015).

Οδηγίες εκ των προτέρων

Πρόκειται για νομικά δεσμευτικά έγγραφα που περιγράφουν τις θεραπείες στις οποίες ένα άτομο δεν θα συναινέσει στο μέλλον, σε περίπτωση που δεν έχει τη δυνατότητα (περιγράφεται από τον νόμο περί νοητικής ικανότητας του 2005). Μπορούν να συνταχθούν από οποιονδήποτε άνω των 18 ετών (16 ετών στη Σκωτία) και συνήθως τηρούνται από τον γενικό ιατρό του ασθενούς, την οικογένεια ή τους φίλους του. Για να είναι έγκυρες, πρέπει να πληρούνται οι ακόλουθες προϋποθέσεις:

- ◆ το άτομο πρέπει να είναι ικανό κατά τη στιγμή της υπογραφής,
- ◆ η οδηγία πρέπει να υπογράφεται με την παρουσία μάρτυρα- και
- ◆ η οδηγία πρέπει να προσδιορίζει την απόφαση που εφαρμόζεται σε μια συγκεκριμένη θεραπεία εάν η ζωή του ατόμου βρίσκεται σε κίνδυνο. Εάν κάποια από αυτές τις προϋποθέσεις δεν πληρούνται, η οδηγία μπορεί να είναι άκυρη (Lawson & Ralph, 2015).

Προσωπικό

Θα πρέπει επίσης να έχουμε κατά νου τις πιθανές βαθιές ψυχολογικές συνέπειες για την διεπιστημονική ομάδα, όταν μπορεί να προκύψει σημαντική νοσηρότητα ή θνησιμότητα από τους περιορισμούς που τίθενται στην πρακτική τους λόγω των πεποιθήσεων ενός ασθενούς, ιδίως όταν οι ίδιοι μπορεί να έχουν τις δικές τους ηθικές αντιρρήσεις στη θεραπεία των Μαρτύρων του Ιεχωβά. Εφόσον το επιτρέπει η κλινική κατάσταση (δηλαδή εκλεκτική και μη επείγουσα), θα πρέπει να γίνονται εναλλακτικές διευθετήσεις με κλινικούς ιατρούς που είναι έτοιμοι να συμμετάσχουν. Αυτά τα σενάρια αναδεικνύουν την ανάγκη για πλήρη ενημέρωση της ομάδας πριν από τη χειρουργική επέμβαση και την πιθανή ανάγκη για συμβουλευτική μετά τη χειρουργική επέμβαση (Lawson & Ralph, 2015).

Ιατρική περίθαλψη

Παράλληλα με τη βελτιστοποίηση άλλων ιατρικών συννοσηροτήτων, είναι σημαντικό να προβλεφθούν και να αντιμετωπιστούν άλλοι πιθανοί φορείς απώλειας αίματος, για παράδειγμα: i) αναστολείς αντλίας πρωτονίων για γαστρεντερικό έλκος, ii) προγεστερόνη για την εμμηνόρροια και iii) ενδοσκοπικές ή επεμβατικές ακτινολογικές θεραπείες για άλλους τύπους ιατρικής αιμορραγίας.

Αναισθησιολογική περίθαλψη

Οι γενικές παρεμβάσεις που μπορεί να είναι ευεργετικές περιλαμβάνουν τα εξής.

1. Η τοποθέτηση πρέπει να λαμβάνεται υπόψη λόγω των πιθανών καρδιαγγειακών επιδράσεων που μπορεί να αυξήσουν τον κίνδυνο αιμορραγίας μεταβάλλοντας το προβάδισμα, την καρδιακή παροχή και την περιφερική αγγειακή αντίσταση.
2. Ο τρόπος αερισμού είναι σημαντικός. Ενώ ο μηχανικός αερισμός μπορεί να αποφύγει την υπερκάπνια και τη σχετική αύξηση της αιμορραγίας, αντιστρέφει την ενδοθωρακική πίεση, η οποία δρα μειωτικά στη φλεβική επιστροφή και δυνητικά αυξάνει τη φλεβική απώλεια αίματος.
3. Στο εκλεκτικό περιβάλλον, η υποθερμία θα πρέπει να αποφεύγεται για να αποφευχθεί το ενδεχόμενο πηκτικότητας και απώλειας αίματος (Lawson & Ralph, 2015).

Οι συγκεκριμένες παρεμβάσεις που μπορεί να είναι επωφελείς περιλαμβάνουν τα εξής.

- i. Η οξεία νορμοβαλαιμική αιμοαραίωση περιλαμβάνει την αφαίρεση αίματος ακολουθούμενη από ταχεία έγχυση κολλοειδούς ή κρυσταλλοειδούς για την αποκατάσταση του όγκου του πλάσματος. Οποιαδήποτε χειρουργική απώλεια αίματος θα έχει επομένως χαμηλότερο αιματοκρίτη και το προηγουμένως αποθηκευμένο αίμα μπορεί στη συνέχεια να επαναχορηγηθεί. Ωστόσο, αυτό μπορεί να μην είναι αποδεκτό από τους Μάρτυρες του Ιεχωβά, εκτός εάν χρησιμοποιείται κλειστό κύκλωμα, παρά τα στοιχεία που δείχνουν ότι μπορεί να μειώσει τον κίνδυνο αλλογενών μεταγγίσεων (Lawson & Ralph, 2015).
- ii. Η οξεία υπεραιμική αιμοκάθαρση είναι μια απλούστερη, αποδεκτή εναλλακτική λύση, η οποία δεν περιλαμβάνει την αφαίρεση του αίματος του ασθενούς. Παρά τους μικρούς αριθμούς, μια μελέτη του Entholzner και των συνεργατών του δεν έδειξε στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ της οξείας νορμοβαλαιμικής αιμοκάθαρσης και της οξείας υπερβαλαιμικής αιμοκάθαρσης.
- iii. Η υποτασική αιμοκάθαρση ορίζεται ως συστολική αρτηριακή πίεση 80-90 mm Hg, μέση αρτηριακή πίεση 50- 65 mm Hg ή μείωση κατά 30% της βασικής μέσης αρτηριακής πίεσης. Έχει χρησιμοποιηθεί σε διάφορες χειρουργικές ειδικότητες και πληθυσμούς ασθενών (συμπεριλαμβανομένων των Μαρτύρων του Ιεχωβά) ως τρόπος μείωσης της περιεγχειρητικής απώλειας αίματος και βελτίωσης της ορατότητας του χειρουργικού πεδίου (Lawson & Ralph, 2015).

Ο Degoute προτείνει ότι η ριμιφεντανίλη (ως μέρος μιας ισορροπημένης γενικής αναισθησίας) ή η επισκληρίδιος αναισθησία είναι οι δύο πιο ικανοποιητικές τεχνικές.

Η περιφερειακή και η κεντρική νευραξονική αναισθησία, σε σύγκριση με τη γενική αναισθησία, συνδέονται με μειωμένη εκτιμώμενη απώλεια αίματος και μειωμένη απαίτηση μετεγχειρητικής μετάγγισης.

Χειρουργική περίθαλψη

Η βασική αρχή είναι η σχολαστική αιμόσταση. Άλλες εκτιμήσεις περιλαμβάνουν τη χειρουργική τεχνική (ενδοσκοπική ή λαπαροσκοπική), τη χρήση διαθερμίας, νυστεριών

υπερήχων, επιθέματα κολλαγόνου ή κυτταρίνης (π.χ. Kaltostat), καθώς και κόλλες ινώδους και στεγανωτικά (π.χ. Tisseal). Όταν η χειρουργική επέμβαση αναμένεται να είναι πολύπλοκη και χρονοβόρα, μπορεί να είναι σκόπιμο να εξεταστεί το ενδεχόμενο μιας σταδιακής επέμβασης (Lawson & Ralph, 2015).

3.2 Ο θεσμός του γάμου και της οικογένειας

Οποιοδήποτε είδος σεξουαλικής δραστηριότητας μεταξύ ατόμων που δεν είναι παντρεμένα μεταξύ τους απαγορεύεται σύμφωνα με τον εξαιρετικά αυστηρό ηθικό κώδικα των ΜτΙ, τον οποίο τηρούν. Μόλις γίνει ένας γάμος, η αυστηρότητα αυτής της πολιτικής μειώνεται μόνο οριακά. Ως αποτέλεσμα, οι ΜFI δεν επιδίδονται σε αυτό που θεωρείται από την πλειοψηφία των μη-ΜFI ως μια φυσιολογική σεξουαλική ζωή (Beckford J. , 1978). Για να παντρευτεί ένα άτομο, πρέπει να είναι σε νόμιμη ηλικία για να το κάνει. Η Βίβλος αναφέρει ότι η κατάλληλη στιγμή για να παντρευτεί κάποιος είναι "μετά την άνθηση της νιότης", όταν οι ορμονικές παρορμήσεις δεν επηρεάζουν και δεν θολώνουν την κρίση του, οδηγώντας σε μια παρορμητική ένωση (Beckford J. , 1978).

Οι εκκλησιαστικοί κανονισμοί καθοδηγούν τους ΜτΙ να συναναστρέφονται μόνο με άλλους χριστιανούς. Δεν συνιστάται να δημιουργούν δεσμευτικές σχέσεις με ξένους, πόσο μάλλον να επιλέγουν έναν από αυτούς ως σύντροφο. Αν και δεν ισχύει για όλες τις οικογένειες, στην πραγματικότητα απαγορεύεται. Μια μυστική σχέση θεωρείται προδοσία της εκκλησίας όταν επιλέγεται (Beckford J. , 1978).

Η σεξουαλική παρενόχληση δεν επιτρέπεται σε μια ΜτΙ, όπως και στην πλειονότητα των θρησκειών που ιδρύθηκαν επί Χριστού. Μόνο δύο παντρεμένα άτομα που ακολουθούν την ίδια θρησκεία θεωρούνται επιλέξιμα για αυτή τη σωματική πράξη. Τα κορίτσια οφείλουν να συμπεριφέρονται κατάλληλα μέχρι να παντρευτούν. Τα φιλά, το κράτημα του χεριού και άλλες εκδηλώσεις στοργής πρέπει να είναι περιορισμένες, ειδικά αν το ζευγάρι δεν σκοπεύει να παντρευτεί (Dobbelaere & Wilson, 1980).

Προκειμένου να ευχαριστήσουν τον Θεό, η διατήρηση μιας ωραίας οικογενειακής ζωής είναι ζωτικής σημασίας για τους ΜτΙ. Ο σύζυγος πρέπει να αντιμετωπίζει τη γυναίκα και τα παιδιά του με αγάπη, φροντίδα και σεβασμό, όπως ακριβώς έκανε ο Ιησούς με τους μαθητές του. Η σύζυγος πρέπει να υποστηρίζει τον σύζυγό της στην ανατροφή των παιδιών τους. Οφείλουν να διδάσκουν τα παιδιά τους σε βιβλικές έννοιες και υπακοή ως μονάδα. Τα παιδιά πρέπει

πάντα να αγαπιούνται και να φροντίζονται από τους γονείς τους. Ποτέ δεν πρέπει να επιπλήττουν τα παιδιά τους με σκληρά ή τιμωρητικά μέτρα. Περνώντας ποιοτικό χρόνο με τα παιδιά τους και μελετώντας τακτικά τη Βίβλο, οι γονείς μπορούν να βοηθήσουν τα παιδιά τους τόσο στις συναισθηματικές όσο και στις πνευματικές τους ανάγκες (Dobbelaere & Wilson, 1980).

Τουλάχιστον μέχρι να βαπτιστεί ο γιος, τα παιδιά στο σπίτι βρίσκονται υπό τη γονική εξουσία. Μόλις συμβεί αυτό, θεωρείται ότι είναι σχετικά αυτόνομο, έστω και αν πρέπει ακόμη να υπακούει στη μητέρα του. Τα νεαρά αγόρια που έχουν βαπτιστεί συχνά αισθάνονται την επιθυμία να χρησιμοποιήσουν αυτή τη δύναμη κατά την εφηβεία και προσπαθούν να ελέγξουν τις μητέρες τους, πράγμα που είναι απαράδεκτο (Snow & Machalek, 1982). Η απολύτως κατώτερη μορφή ζωής στο σπίτι είναι το κορίτσι. Είναι εντελώς άφωνη. Η ζωή μπορεί να είναι αρκετά μίζερη αν ένας καταπιεστικός πατέρας διευθύνει το σπίτι, γεγονός που αποτελεί ακόμη ένα κίνητρο για πρόωρο γάμο και φυγή (Smith, 2010).

3.3 Ζωή και Θάνατος

Η Εταιρεία Σκοπιά ισχυρίζεται ότι ο θάνατος δεν ήταν προκαθορισμένος κατά τη δημιουργία. Ο Θεός έδωσε στον άνθρωπο την ικανότητα να ζει για πάντα. Ο θάνατος είναι φυσικό αποτέλεσμα του προπατορικού αμαρτήματος, το οποίο περιλαμβάνει την παραβίαση ενός "θεϊκού νόμου", που διέπραξαν ο Αδάμ και η Εύα. Τα μέλη υποστηρίζουν ότι δίνοντας την αναμάρτητη ζωή του ως λύτρο, ο Ιησούς Χριστός εξαγόρασε την ελευθερία της ανθρωπότητας από την αμαρτία και τον θάνατο. Οι άνθρωποι θα είναι σε θέση να έχουν ιδανικό τρόπο ζωής όταν "ο θάνατος δεν θα υπάρχει πια" στο μέλλον (Muramoto, 1999).

Οι υποστηρικτές υποστηρίζουν ότι "η ολοκλήρωση της ζωής ενός ανθρώπου συμβολίζεται με τον θάνατο. Ο αποθανών δεν έχει γνώση, συναισθήματα ή απολαύσεις ". Ο θάνατος συγκρίνεται με τον ύπνο, καθώς δεν υπάρχει κίνηση, συνείδηση ή επίγνωση του περιβάλλοντος και υπάρχει ελπίδα αφύπνισης (ανάστασης). Ο θάνατος δεν πρέπει να θεωρείται το τέλος της ιστορίας, αφού όσοι βρίσκονται "στη μνήμη του Θεού" θα επανέλθουν στη ζωή (Muramoto, 1999). Οι ΜΤΙ δεν πιστεύουν σε μια μετά θάνατον ζωή ή σε μια ατελείωτη τιμωρία. Πιστεύουν στον παράδεισο και φιλοδοξούν να πάνε εκεί. Τα μέλη έχουν την οδηγία ότι μόνο 144.000 "δοκιμασμένοι και αληθινοί" Χριστιανοί θα εισέλθουν στον ουρανό και θα υπηρετήσουν δίπλα στον Χριστό ως βασιλιάδες και ιερείς, σύμφωνα με την

Αποκάλυψη 14:1-5. Όσοι ζήσουν, θα μπορέσουν να μάθουν πώς να λατρεύουν τον Θεό σωστά και ίσως έχουν ακόμη και την ευκαιρία να περάσουν αιώνια σε μια "ουράνια γη" (Stark & Iannaccone, 1997).

Η ιδέα ότι μετά το θάνατο οι άνθρωποι μετατρέπονται σε αγγέλους δεν περιλαμβάνεται στη θεολογία των μαρτύρων. Αντιθέτως, οι ΜΤΙ υποστηρίζουν ότι οι άγγελοι δημιουργήθηκαν από τον Θεό πολύ πριν οι άνθρωποι πρωτοεμφανιστούν στη γη για έναν πολύ διαφορετικό σκοπό από τη φύση τους και τη "θέση τους στον σκοπό του Ιεχωβά" (Beckford J. , 1978). Ωστόσο, οι ΜΤΙ δεν πιστεύουν ότι οι νεκροί μπορούν να έχουν οποιουδήποτε είδους επιρροή στους ζωντανούς. Μένουν μακριά από έθιμα όπως οι επιμνημόσυνες θυσίες, οι επετείους και οι πομπές. Γραπτοί κανονισμοί ελέγχουν τη διεξαγωγή των κηδειών και οι "ακάθαρτες πρακτικές" απαγορεύονται αυστηρά. Η "πιστή οικογένεια" μπορεί να αποφασίσει να παραιτηθεί από την ταφή, αν οι άπιστοι συγγενείς επιμένουν σε παρόμοιες συμπεριφορές. Αρκεί να διεξάγουν απλές κηδείες στην αίθουσα Βασιλείας της γειτονιάς ή σε άλλη κατάλληλη τοποθεσία (Beckford J. , 1975).

3.4 Δικαιώματα παιδιών κι εφήβων

Παραδοσιακά, απαιτείται η έγκριση των γονέων για ιατρικές επεμβάσεις σε ανηλίκους, ακόμη και σε εφήβους, εκτός εάν πρόκειται για επείγον περιστατικό. Τα δυτικά δικαστήρια αναγνωρίζουν ότι οι γονείς έχουν δικαιώματα, αλλά αναγνωρίζουν επίσης ότι τα δικαιώματα αυτά είναι περιορισμένα και ότι ο κύριος σκοπός τους είναι να προάγουν την ευημερία των παιδιών. Οι JWs έχουν αμφισβητήσει αυτή την αντίληψη σε όλο τον κόσμο. Οι έφηβοι JW αγωνίζονται να γίνουν αποδεκτοί ως αρκετά ώριμοι ώστε να λαμβάνουν οι ίδιοι αποφάσεις σχετικά με τα προϊόντα αίματος, εκτός από την αντιμετώπιση των γονικών προβλημάτων. Δυστυχώς, τα δικαστήρια ενεργούν σταθερά υπέρ των μικρών παιδιών, ενώ ενεργούν ασυνεπώς υπέρ των εφήβων JW. Λόγω των νομικών ασάφειες, οι γιατροί εξακολουθούν να μην είναι σίγουροι για τις υποχρεώσεις τους βάσει του νόμου όταν μεταγγίζουν αίμα σε νέους JW ή σε παιδιά γονέων JW. Αυτή η σελίδα αναλύει υποθέσεις από τις ΗΠΑ, τον Καναδά, το Ηνωμένο Βασίλειο και την Αυστραλία και εξηγεί τυχόν παρεξηγήσεις σχετικά με τις ανάγκες μετάγγισης αίματος των παιδιών JW και την απόρριψη των προϊόντων αίματος από τους εφήβους JW.

Μια φονταμενταλιστική χριστιανική αίρεση με έδρα τη Νέα Υόρκη, η Εταιρεία των Μαρτύρων του Ιεχωβά υποστηρίζει ότι η Βίβλος είναι ο θεόπνευστος λόγος του Θεού. Έχει περίπου 5.500.000 αφοσιωμένους, βαπτισμένους οπαδούς, εκ των οποίων 125.000 ζουν στο

Ηνωμένο Βασίλειο, γεγονός που την καθιστά τη θρησκεία με τον μεγαλύτερο ρυθμό ανάπτυξης στον δυτικό κόσμο. Πολλοί άνθρωποι συνδέουν τους JW με την ανυποχώρητη απόρριψη των προϊόντων αίματος, ακόμη και όταν αυτό μπορεί να προκαλέσει το θάνατο. Αυτή η αντίθεση βασίζεται στην ιδέα ότι οι μεταγγίσεις αίματος είναι θρεπτικές ουσίες και τρία βιβλικά εδάφια -Γένεση 9:4, Λευιτικό 17:11-14 και Πράξεις 15:20-29- λέγεται ότι απαγορεύουν τις μεταγγίσεις. Η αποδοχή προϊόντων αίματος τιμωρείται με αποβολή από την εκκλησία και απώλεια της αιώνιας ζωής.

Όταν πρόκειται για μικρά παιδιά, παραδοσιακά, τα άτομα με γονική ευθύνη έχουν την εξουσία να συναινούν ή να αρνούνται την ιατρική περίθαλψη για λογαριασμό τους. Νομικά, απαιτείται η έγκριση των γονέων πριν από την εκτέλεση οποιασδήποτε ιατρικής διαδικασίας σε ένα παιδί, με εξαίρεση τα επείγοντα περιστατικά. Το γονεϊκό δικαίωμα να μεγαλώνουν τα παιδιά όπως οι ίδιοι θεωρούν κατάλληλο και η θρησκευτική ελευθερία είναι δύο εξέχουσες υπερασπίσεις που επικαλούνται οι γονείς που αρνούνται τη θεραπεία (Woolley, 2005: 715-716).

Όταν υπερασπίστηκαν το δικαίωμά τους να αρνηθούν την αιμοδοσία για λογαριασμό των παιδιών τους, οι γονείς του JW χρησιμοποίησαν και τις δύο αυτές δικαιολογίες. Τα γονικά δικαιώματα αναγνωρίζονται από τα δυτικά δικαστήρια, αν και δεν είναι αναφαίρετα. Η ευθύνη για την προστασία της υγείας, της ασφάλειας και της ευημερίας των παιδιών θέτει περιορισμούς στα δικαιώματα των γονέων να μεγαλώνουν τους απογόνους τους. Οι γονείς δεν επιτρέπεται να κάνουν επιλογές που θα μπορούσαν να επηρεάσουν αρνητικά ή με άλλο τρόπο την υγιή ανάπτυξη των παιδιών τους. Οι γονείς θα μπορούσαν να αντιμετωπίσουν ποινικές διώξεις εάν αρνηθούν την ιατρική περίθαλψη και το παιδί τους υποφέρει ως αποτέλεσμα. Ωστόσο, σπάνια απαγγέλλονται ποινικές κατηγορίες. Αντ' αυτού, η έννοια του *parens patriae*, η οποία επιτρέπει την κυβερνητική δράση για τη διασφάλιση της ευημερίας του παιδιού, υποχρεώνει τα δικαστήρια να χρησιμοποιήσουν τη δικαιοδοσία τους.

Το δικαίωμα των εφήβων να αρνούνται την ιατρική περίθαλψη ποικίλλει ανά τον κόσμο και αυτή η δικαστική ασυνέπεια προκαλεί σύγχυση στους επαγγελματίες της ιατρικής. Στην Αγγλία και την Ουαλία, οι γνώμες των εφήβων αντικαθίστανται από το κριτήριο του "βέλτιστου συμφέροντος", το οποίο επιτρέπει στους ώριμους ανηλίκους να συναινέσουν στη θεραπεία αλλά όχι να αντιταχθούν. Παρόλο που ο νόμος για την ηλικία δικαιοπρακτικής ικανότητας (Σκωτία) δεν αναφέρει ρητά την άρνηση θεραπείας, υπονοείται ότι ένα παιδί που κρίνεται ικανό μπορεί τόσο να αρνηθεί όσο και να συναινέσει στη θεραπεία. Η θέση για τους

ηλικιωμένους ανηλίκους διαφέρει ανάλογα με την πολιτεία ή την επαρχία στη Βόρεια Αμερική (Wooley, 2005: 715-716).

4. Διατύπωση ερωτημάτων

Εν συντομία, οι ΜτΙ είναι ένα θρησκευτικό κίνημα που κερδίζει σταθερά οπαδούς με την πάροδο του χρόνου. Είναι μια αλήθεια ότι οι ΜτΙ είναι διαδεδομένοι ακόμα και στον ελληνικό πολιτισμό και ότι συχνά θέλουν να υποστηρίξουν δυναμικά τις θρησκευτικές τους πεποιθήσεις. Ιστορικά, το κίνημα έχει επεκταθεί μέσω ενημερωμένων ατόμων που παραδίδουν προσωπικά φυλλάδια και άλλα είδη προφορικού λόγου (σχετικά βιβλία, φυλλάδια κ.λπ.). Για το σκοπό αυτό, η τεχνολογία έχει αναδειχθεί ως ένα ισχυρό εργαλείο τα τελευταία χρόνια. Αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι, τις τελευταίες δεκαετίες, οι τεχνικές εξελίξεις έχουν πολλαπλασιαστεί και χρησιμεύουν πλέον ως πρωταρχικός τρόπος διάδοσης ενός ευρέος φάσματος πληροφοριών. Ζούμε σε μια εποχή ραγδαίας τεχνολογικής προόδου, επομένως είναι φυσικό ότι τα τελευταία χρόνια έχουν δημιουργηθεί πολλοί ενημερωτικοί ιστότοποι. Μιλάμε για διαδικτυακούς πόρους όπου νυν ή πρώην μέλη της κοινότητας της ΜτΙ συζητούν για τη θρησκεία και τα δόγματά της. Υπάρχουν επίσης αρκετοί διαδικτυακοί πόροι που αμφισβητούν το θρησκευτικό κίνημα των ΜτΙ ή τα δόγματα και τις πρακτικές τους. Εκτός από την ικανοποίηση της έμφυτης ανθρώπινης ανάγκης να μάθουμε περισσότερα, δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε το γεγονός ότι αυτοί οι ιστότοποι είναι ελεύθερα προσβάσιμοι στο κοινό. Με βάση τα παραπάνω, η ανάλυση των θρησκευτικών ιστότοπων που σχετίζονται με τους ΜτΙ και είναι προσβάσιμοι στον κυβερνοχώρο, καθίσταται ο πρωταρχικός στόχος της παρούσας έρευνας. Θα αναλυθούν όλοι οι ιστότοποι, επίσημοι και ανεπίσημοι, ανεξάρτητα από το αν είναι υπέρ ή κατά του κινήματος ΜτΙ ή θρησκευτικά ουδέτεροι.

Τα συγκεκριμένα ερευνητικά ερωτήματα που επιδιώκει να απαντήσει η παρούσα μελέτη είναι τα εξής:

- ✓ Ποια βασικά θεολογικά θέματα συζητούνται στους ιστότοπους που σχετίζονται με το κίνημα ΜτΙ;
- ✓ Είναι τεκμηριωμένες και αποδεδειγμένες οι πηγές και πληροφορίες που παρουσιάζονται;

5. Μεθοδολογία

Η ανασκόπηση βιβλιογραφίας είναι ένας τύπος βιβλιογραφικής έρευνας που συνοψίζει, συνθέτει και οργανώνει πληροφορίες από προϋπάρχουσες ερευνητικές προσπάθειες για ένα συγκεκριμένο θέμα σε αναλυτική μορφή. Αυτή η προσέγγιση είναι χρήσιμη για την παροχή μιας ευρείας επισκόπησης της παρούσας γνώσης σε ένα θέμα. Παρόλο που μπορεί να παρουσιάσει εις βάθος ένα θέμα συχνά είναι πιο χρονοβόρα και συστηματική από άλλες μεθόδους κάτι που δυσκολεύει τους ερευνητές.

Ένα από τα κύρια πλεονεκτήματα της ανασκόπησης βιβλιογραφίας είναι ότι επιτρέπει στους ερευνητές να αποκτήσουν μια ολοκληρωμένη κατανόηση ενός συγκεκριμένου θέματος εξετάζοντας ένα ευρύ φάσμα μελετών. Τους επιτρέπει επίσης να προσδιορίσουν βασικά θέματα, τάσεις και μοτίβα στη βιβλιογραφία, τα οποία μπορούν να βοηθήσουν στο σχεδιασμό μελλοντικής έρευνας. Καθώς δηλαδή πρόκειται για μια ολόπλευρη αποτύπωση ενός θέματος τα αποτελέσματα μπορούν να φανούν χρήσιμα τόσο για αυτό καθαυτό το θέμα όσο και για παρόμοια σε μελλοντικές ερευνητικές προσπάθειες. Ο λόγος είναι ότι καλύπτοντας τις διαφορετικές οπτικές γωνίες της θεματικής δίνεται η δυνατότητα να παρουσιαστούν πολλά ακόμη παρεμφερή θέματα, αλλά και να προκύψουν νέα ερωτήματα για το μέλλον.

Η διεξαγωγή μιας τέτοιου είδους έρευνας συνήθως περιλαμβάνει μερικά βασικά βήματα. Αρχικά, ο ερευνητής εντοπίζει σχετικές μελέτες αναζητώντας άρθρα και άλλες πηγές χρησιμοποιώντας συγκεκριμένες λέξεις-κλειδιά και βάσεις δεδομένων. Στη συνέχεια, διαβάζει και συνοψίζει το υλικό, δίνοντας προσοχή σε βασικά ευρήματα, μεθόδους και περιορισμούς. Στη συνέχεια, οργανώνει τις πληροφορίες ομαδοποιώντας τις μελέτες σε θέματα, ενότητες και υποενότητες. Τέλος, αποτυπώνει τα βασικά στοιχεία της βιβλιογραφίας, επισημαίνοντας τα κυριότερα ευρήματα, τις τάσεις που καταγράφονται, καθώς και τα κενά στην έρευνα που έχει εντοπίσει.

Ένα από τα κύρια μειονεκτήματα της ανασκόπησης βιβλιογραφίας είναι ότι μπορεί να είναι χρονοβόρα και λιγότερο συστηματική από άλλες μεθόδους. Ενέχει επίσης και το υποκειμενικό στοιχείο, καθώς ο ερευνητής πρέπει να κρίνει ο ίδιος ποιες μελέτες να

συμπεριλάβει και πώς να οργανώσει τις πληροφορίες που έχει βρει. Επιπλέον, οι προσπάθειες αυτές συνήθως δεν περιλαμβάνουν επίσημη αξιολόγηση της ποιότητας των μελετών ή στατιστικό συνδυασμό αποτελεσμάτων. Υπάρχουν βέβαια κριτήρια και τρόποι για να εμφανιστεί η διεπιστημονικότητα και η εγκυρότητα των αποτελεσμάτων μέσα από την ανάλυση άρθρων με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, κάτι που θα παρουσιαστεί και στο επόμενο κεφάλαιο.

Επιπλέον, δεδομένου ότι η ανασκόπηση βιβλιογραφίας είναι μια ποιοτική μέθοδος έρευνας, είναι δύσκολο να γενικευτούν τα ευρήματα αυτού του τύπου ανασκόπησης. Επίσης, δεν είναι δυνατό να χρησιμοποιηθεί μια ανασκόπηση βιβλιογραφίας ως τρόπος για να εδραιωθεί η σχέση αιτίου-αποτελέσματος ή να εξαχθούν συμπεράσματα σχετικά με το σύνολο του πληθυσμού από το δείγμα. Αυτός είναι κι ένας λόγος που προτιμάται αυτού του είδους η έρευνα για συγκεκριμένες θεματικές, όπως και στην παρούσα εργασία όπου το ζητούμενο είναι να διερευνηθεί ο τρόπος λειτουργίας των ΜτΙ στο διαδίκτυο.

Παρά αυτούς τους περιορισμούς, μια ανασκόπηση βιβλιογραφίας μπορεί να είναι ένα χρήσιμο εργαλείο για την απόκτηση συνολικής κατανόησης ενός συγκεκριμένου θέματος. Ως εκ τούτου μπορεί να είναι ιδιαίτερα χρήσιμο για ερευνητές που είναι νέοι σε έναν τομέα ή για όσους ενδιαφέρονται να εντοπίσουν γρήγορα και με ευδιάκριτο τρόπο τα βασικά θέματα και τις τάσεις που διαμορφώνονται στη βιβλιογραφία. Ωστόσο, είναι σημαντικό σημειωθεί ότι αυτός ο τύπος έρευνας δεν πρέπει να είναι ο μόνος τύπος έρευνας που χρησιμοποιείται σε μια μελέτη. Ο συνδυασμός του με άλλους τύπους μεθόδων έρευνας, όπως η συστηματική ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, η μετα-ανάλυση ή η πρωτογενής έρευνα, μπορεί να βοηθήσει στην παροχή μιας πιο ισχυρής και ολοκληρωμένης κατανόησης του θέματος.

5. 1 Υλικό

Υπάρχουν διάφοροι τρόποι αναζήτησης υλικού από το διαδίκτυο για τη βιβλιογραφική έρευνα. Παρακάτω παρουσιάζονται μερικοί από τους πλέον χρησιμοποιούμενους, καθώς κι ο τρόπος που αξιοποιήθηκαν στην παρούσα προσπάθεια.

Αρχικά έγινε αναζήτηση στις βάσεις δεδομένων ακαδημαϊκών περιοδικών, τα οποία προσφέρουν στους διαδικτυακούς τους ιστοτόπους πληθώρα άρθρων και μελετών. Βάσει των λέξεων κλειδιών που έχουν αποτυπωθεί και στα προηγούμενα κεφάλαια (ΜτΙ, διαδικτυο, θεολογικά ζητήματα, τρόπος παρουσίασης κα.) έγινε μια πρώτη καταγραφή και αποτύπωση του υλικού. Μάλιστα σημαντικό στοιχείο σε αυτή την προσπάθεια είναι η δυνατότητα φιλτραρίσματος των αποτελεσμάτων από τις ίδιες τις βάσεις δεδομένων, όπως για παράδειγμα κατά ημερομηνία, συγγραφέα, θέμα, παραθέσεις (citations) κα. Έτσι, ήταν δυνατή η εύρεση άρθρων που παρέχουν χρήσιμα κι αξιόπιστα στοιχεία σχετικά με την βιβλιογραφική ανασκόπηση που παρουσιάζεται. Στις βάσεις δεδομένων που χρησιμοποιήθηκαν οι κυριότερες είναι το <https://www.scopus.com> και το <https://eric.ed.gov/>

Με αντίστοιχο τρόπο στην ερευνητική προσπάθεια χρησιμοποιήθηκαν και οι μηχανές αναζήτησης του διαδικτύου που προσφέρουν κι αυτές πρόσβαση σε επιστημονικά άρθρα. Οι μηχανές αναζήτησης όπως το Google Scholar, το Bing και το Yahoo χρησιμοποιούν ειδικούς αλγόριθμους που επιστρέφουν αποτελέσματα που σχετίζονται με τους όρους αναζήτησής, μέσα από μια πληθώρα βάσεων δεδομένων κι επιπλέον επιστημονικών περιοδικών και ιστοσελίδων. Βέβαια σε αυτές το ζήτημα της αξιοπιστίας εγείρεται σε μεγαλύτερο βαθμό. Αυτός είναι κι ο λόγος που η επιλογή των επιστημονικών δεδομένων έγινε με τα εξής κριτήρια. Επιλέχθηκαν αρχικά συγγραφείς οι οποίοι έχουν παρουσιάσει ένα σημαντικό έργο στον τομέα. Αυτό φαίνεται από τις δημοσιεύσεις που έχουν κάνει με αντίστοιχη θεματολογία και παρουσιάζονται ως αναφορές σε πολλά άλλα άρθρα. Με αντίστοιχο τρόπο οι αναφορές που εμφανίζονται σε ένα συγκεκριμένο άρθρο αποτελούν έναν έμμεσο τρόπο να διαφανεί η αξιοπιστία τους ως πηγή πληροφοριών. Ως εκ τούτου επιλέχθηκαν άρθρα που έχουν μεγάλο αριθμό αναφορών (πάνω από 10). Σε ορισμένες περιπτώσεις βέβαια υπήρχε μια απόκλιση καθώς επιθυμία ήταν να εμφανιστούν και άρθρα που αποτυπώνουν την τωρινή κατάσταση του τομέα, τα οποία βεβαίως δεν έχουν ακόμη τον προαπαιτούμενο αριθμό αναφορών. Έτσι στην παρούσα προσπάθεια έγινε ένας συνδυασμός άρθρων με πολλές αναφορές, τα οποία αποτελούν σημείο αναφοράς στον τομέα, και άλλα που εμπεριέχουν τα νέα δεδομένα κι έχουν ως χρόνο δημοσίευσης τα τελευταία 2-3 χρόνια. Τέλος πρέπει να αναφερθεί ότι χρησιμοποιήθηκε και η βιβλιοθήκη του πανεπιστημίου που έδωσε τη δυνατότητα στον ερευνητή να συμπεριλάβει επιπλέον πληροφορίες για το σύνολο της εργασίας, από αντίστοιχες προσπάθειες προηγούμενων φοιτητών. Τα δεδομένα της παρούσας μελέτης προέρχονται από το παγκόσμιο δίκτυο θρησκευτικών ιστότοπων που παρέχουν άρθρα για

τους ΜτΙ. Δηλαδή, ιστοσελίδες που αμφισβητούν το θρησκευτικό κίνημα των ΜτΙ και τις βασικές πεποιθήσεις του, καθώς και ιστοσελίδες που εξηγούν τα δόγματα και τις αντιλήψεις των ΜτΙ.

5.2 Συλλογή υλικού & Κριτήρια επιλογής υλικού

Τα αποτελέσματα που προήλθαν από τις παραπάνω πηγές ταξινομήθηκαν ως προς δύο κύριες κατηγορίες. Η πρώτη αφορά σε αυτά που παρέχουν πληροφορίες σχετικά με τον τρόπο δράσης των ΜτΙ, το δόγμα που προεβύουν καθώς και τις αντιλήψεις που έχουν. Η δεύτερη συνδέεται με τις θεματικές που εμφανίζονται στις διαδικτυακές σελίδες των ΜτΙ και σε ανάλυσή τους.

Δεδομένου ότι πρόκειται για διαδικτυακή βιβλιογραφική έρευνα, πολλά από τα δεδομένα που χρησιμοποιήθηκαν στην ανάλυση προήλθαν από αναζητήσεις στο Google. Επίσης, αρκετοί ιστότοποι βοήθησαν στη διαδικασία συλλογής δεδομένων παρέχοντας συνδέσεις με άλλους σχετικούς ιστότοπους. Εντοπίσαμε δύο τύπους ιστότοπων μεταξύ των δεδομένων που αναλύσαμε. Μια ομάδα ανθρώπων που υποστηρίζουν την πίστη των ΜτΙ και εργάζονται για να εκπαιδεύσουν τους άλλους σχετικά με αυτήν, και μια ομάδα ανθρώπων που αντιτίθενται στην πίστη των ΜτΙ και στις ιδέες που διαδίδει. Αυτές οι φαινομενικά άσχετες μεταξύ τους ομάδες ιστότοπων επιλέχθηκαν για να παρέχουν ένα ευρύ φάσμα οπτικών γωνιών για το θέμα.

5.3 Ερευνητική Διαδικασία

Για να φτάσουμε στην ουσία του θέματος, θα χρησιμοποιήσουμε μια στρατηγική ποιοτικής έρευνας. Η ποιοτική έρευνα επικεντρώνεται στην ανάδειξη του νοήματος από μια συλλογή δεδομένων και καθοδηγείται από μια ακόρεστη περιέργεια για τις σχέσεις μεταξύ διαφορετικών παραγόντων. Πράγματι, αυτή είναι μια ιδανική κατάσταση για μια ποιοτική ανάλυση περιεχομένου. Η ανάλυση των δεδομένων μπορεί να επιτευχθεί μέσω της χρήσης της ανάλυσης περιεχομένου. Επειδή λαμβάνει πληροφορίες (ως δείγμα) από ένα μεγάλο σώμα κειμένων, κατατάσσεται στις τεχνικές συλλογής δεδομένων (π.χ. άρθρα).

Πιο συγκεκριμένα τα βήματα που έχουν ακολουθηθεί σχετικά με την παρούσα εργασία είναι τα εξής:

- Προσδιορισμός του ερευνητικού ερωτήματος: Αφού διερευνήθηκε ένας αριθμός άρθρων κι επιστημονικών κειμένων σχετικά με τους ΜτΙ δημιουργήθηκαν τα δύο ερευνητικά ερωτήματα που παρουσιάστηκαν και παραπάνω και αποτελούν τον πυρήνα διερεύνησης του θέματος.
- Διεξαγωγή βιβλιογραφικής ανασκόπησης: Επανεξετάστηκε η υπάρχουσα έρευνα για το θέμα ώστε να υπάρξει μια πλήρης κατανόηση της τρέχουσας κατάστασης και να εντοπιστούν κενά στη βιβλιογραφία στα οποία μπορεί να συμβάλλει η έρευνα.

Τα κείμενα που εμφανίστηκαν ως αποτελέσματα της αναζήτησης κατηγοριοποιήθηκαν σχετικά με το ερευνητικό ερώτημα στο οποίο εντάσσονται και στη συνέχεια συσχετίστηκαν μεταξύ τους έτσι ώστε να προκύψουν ομοιότητες και διαφορές σχετικά με τις πληροφορίες και τα δεδομένα που παρουσιάζουν σχετικά με τη δράση των ΜτΙ.

5.4 Επεξεργασία Στοιχείων

Η επεξεργασία των στοιχείων που προέρχονται ακόμα και από επιστημονικά κείμενα ή δημοσιευμένες πηγές πρέπει να υπόκεινται σε αυστηρό έλεγχο καθώς σε πολλές περιπτώσεις οι απόψεις που παρουσιάζονται είναι πολύ μακριά από τον τρόπο και τα βήματα που πρέπει να ακολουθούνται. Στην παρούσα εργασία ακολουθήθηκαν ορισμένα στάδια ελέγχου έτσι ώστε να μπορέσουν να παρουσιαστούν κατά το δυνατό απόψεις που ακολουθούν τα διεθνή πρότυπα.

Το πρώτο βήμα ήταν να ελεγχθεί η ακρίβεια των πληροφοριών που παρουσιάζονται στο εκάστοτε άρθρο. Είναι συχνό το φαινόμενο κατά το οποίο γίνονται λάθη η παραλείψεις ακόμη και σε βασικές πληροφορίες όπως τα πλήρη ονόματα των συγγραφέων η ημερομηνία δημοσίευσης κα. Στη συνέχεια ένα σημαντικό στάδιο είναι αυτό του ελέγχου της συνάφειας του κειμένου σε σχέση με το γενικότερο θέμα της εργασίας, αλλά και με τα ερευνητικά ερωτήματα πιο συγκεκριμένα. Σε ορισμένα αποτελέσματα από την αναζήτηση προέκυψαν μεν άρθρα σχετικά με τους ΜτΙ, αλλά αυτά παρουσίαζαν διαφορετικές οπτικές του θέματος. Έτσι από αυτά χρησιμοποιήθηκαν ορισμένα μόνο σημεία.

Η αξιοπιστία της πηγής και των συγγραφέων είναι ένα από τα σημαντικότερα κριτήρια τόσο στις βιβλιογραφικές έρευνες, όσο και στις υπόλοιπες. Ορισμένα περιοδικά είναι ιδιαίτερα

αξιόπιστα, ενώ αντίθετα δεν θα πρέπει να λαμβανονται ιδιαίτερα υπόψη οι απόψεις που παρουσιάζονται σε διπλωματικές ή άλλες δημοσίευτες εργασίες. Ο λόγος είναι ότι δεν έχουν ελεγχθεί σε βάθος όλα όσα παρουσιάζονται ενδοκειμενικά.

Αφού προσδιορίστηκαν τα παραπάνω ζητήματα τα επιστημονικά κείμενα ομαδοποιήθηκαν και διασταυρώθηκαν ως προς τις απόψεις και τα δεδομένα που παρουσιάζουν σχετικά με τα δύο κύρια ερευνητικά ερωτήματα. Λόγω του μεγάλου όγκου κειμένων η πρώτη επαφή με το καθένα πραγματοποιήθηκε μέσα από την περίληψή του. Έτσι δημιουργήθηκαν συγκεκριμένες κατηγορίες ώστε να ενταχθούν τα κείμενα αυτά. Ορισμένες από τις πιο χαρακτηριστικές είναι αυτή που συνδέεται με τα θέματα και τα ζητήματα που εμφανίζονται στο διαδίκτυο και αναλύονται από τους ΜτΙ. Δηλαδή ομαδοποιήθηκαν σχετικά με τα όσα απασχολούν τους ΜτΙ και αποτυπώνονται στον χώρο του διαδικτύου. Αυτά τα θέματα στην πλειοψηφία τους έχουν να κάνουν με τον τρόπο που αντιλαμβάνονται τη φύση και τη διδασκαλία του Χριστού, αλλά και με τον τρόπο που αλληλεπιδρούν με τους υπόλοιπους πιστούς. Στη συνέχεια η δεύτερη ομαδοποίηση έχει να κάνει με τις πηγές και τις πληροφορίες που χρησιμοποιούν και παρουσιάζουν στα διαδικτυακά τους μέσα.

5.4.1 Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά στο Διαδίκτυο

Όπως και οι Μορμόνοι, η ΜτΙ χρονολογείται από τα μέσα του 19ου αιώνα. Είχαν ιστορικά σημαντικές συγκρούσεις με τον ευρύτερο πολιτισμό και αμφότερες οι ομάδες υφίστανται σήμερα τρομερές διώξεις. Ενώ η ηγεσία της εκκλησίας των Μορμόνων έχει αποδεχθεί με προσοχή το διαδίκτυο ως ένα ακόμη μέσο, μεταξύ άλλων, για την επικοινωνία του Ευαγγελίου, η ηγεσία της ΜτΙ είναι λιγότερο πεπεισμένη ότι αποτελεί κατάλληλη πλατφόρμα για τον ευαγγελισμό. Σίγουρα έχουν παρουσία στο διαδίκτυο και ταυτόχρονα διδάσκουν στα μέλη τους την ανάπτυξη ιστοσελίδων. Ακόμη και αν οι ΜτΙ δεν είναι ιδιαίτερα ενθουσιασμένες με τη χρήση του διαδικτύου για τη μετάδοση του μηνύματός τους, ο Γιώργος Χρυσσίδης (1996) σημείωσε σωστά ότι αυτό δεν σημαίνει ότι είναι αντίθετες με τη χρήση τέτοιων τεχνολογιών.

Η αλήθεια είναι ότι στο παρελθόν είχαν στην ιδιοκτησία τους ραδιοφωνικούς σταθμούς και δεν είχαν παραμείνει για να παρέχουν ραδιοφωνικές εκπομπές. Αντιτείνουν ότι το διαδίκτυο "δεν μπορεί να αντικαταστήσει τις παραδοσιακές στρατηγικές διάδοσης από πόρτα σε πόρτα". Ο σχεδιασμός της κύριας ιστοσελίδας τους αντικατοπτρίζει αυτή την έμφαση στον ευαγγελισμό δια ζώσης. Παρόλο που ορισμένα φυλλάδια της ΜτΙ είναι διαθέσιμα στο

διαδίκτυο, η έμφαση δίνεται στην ενθάρρυνση της προσωπικής επικοινωνίας. Στον επίσημο ιστότοπο, για παράδειγμα, τα περιοδικά Σκοπιά και Αφύπνιση κατευθύνουν τους επισκέπτες στη γειτονική Αίθουσα Βασιλείας της ΜτΙ, όπου μπορούν να αγοράσουν αντίτυπα αυτών των εκδόσεων.

Στην πραγματικότητα, συχνά συνιστάται στους επισκέπτες να αναζητήσουν μια διεύθυνση στον τοπικό τηλεφωνικό κατάλογο ή να έρθουν σε επαφή με ένα υποκατάστημα (μέσω ταχυδρομείου) για περισσότερες πληροφορίες (Bram, 1956). (Barzilai-Nahon, 2005). Δύο πράγματα είναι μάλλον εμφανή σε αυτή την περίπτωση. Πρώτον, οι ΜτΙ είναι αφοσιωμένοι στον ευαγγελισμό με τους δικούς τους όρους και εκμεταλλεύονται κάθε ευκαιρία για να το κάνουν. Βέβαια, σύντομα γίνεται φανερό ότι δεν διαθέτουν τις απαραίτητες δεξιότητες για να χρησιμοποιήσουν τη νέα τεχνολογία με επιτυχία χωρίς να απομακρυνθούν από τις καθιερωμένες από καιρό παραδόσεις της ανταλλαγής πίστης (Χρυσσίδης, 1996). Υπάρχει μεγάλη πιθανότητα τα μέλη να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για να επικοινωνούν με "αποστάτες". Σε διάφορες δημοσιεύσεις και δοκίμια αναφέρεται ο κίνδυνος να έρθει κανείς σε επαφή με "αποστάτες", είτε συνειδητά είτε εν αγνοία του.

Αυτό δείχνει τουλάχιστον ότι η κύρια ανησυχία της Εταιρείας για το διαδίκτυο είναι ο αντίκτυπος της προπαγάνδας της ΜτΙ. Η "άσκοπη χρήση" των υπολογιστών και του διαδικτύου έχει εξοργίσει κατά καιρούς τους Μάρτυρες, παρά την επίσημη έλλειψη απαγόρευσης της πρακτικής αυτής από την Εταιρεία Σκοπιά. Λόγω της επιρροής των άρθρων που δημοσιεύτηκαν σχετικά με τους κινδύνους από τη χρήση του Διαδικτύου, πολλοί Μάρτυρες κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι δεν έχουν άλλη επιλογή από το να κλείσουν τις ιστοσελίδες τους ή να προσαρμόσουν σημαντικά τις πληροφορίες (Χρυσσίδης, 1996). Άλλες σημαντικές ιστοσελίδες έχουν πλέον χώρο στο Διαδίκτυο ως αποτέλεσμα της περιορισμένης "επίσημης" διαδικτυακής παρουσίας των ΜτΙ και των αυστηρών προειδοποιήσεων των μελών τους για την ανάπτυξη ιστοσελίδων (Χρυσσίδης, 1996).

Αν και δεν ήταν εντελώς ανενεργή, η Εταιρεία κατέβαλε προσπάθεια να διορθώσει αυτό το πρόβλημα. Μόλις παρουσίασε έναν υπέροχα σχεδιασμένο "Εξουσιοδοτημένο ιστότοπο δημοσίων σχέσεων των Μαρτύρων του Ιεχωβά" για να αντιμετωπίσει θέματα που ανακύπτουν συχνά, όπως το θέμα του αίματος. Παρά τις προσπάθειές τους να παρουσιάσουν μια θετική εικόνα της ΜτΙ στις επίσημες ιστοσελίδες, δεν είναι άμεσα σαφές ότι κατανοούν πλήρως τις επιπτώσεις της απαγόρευσης της παρουσίας μεμονωμένων μελών στο διαδίκτυο. Οι διαδικτυακοί πόροι επεκτείνονται ταχύτερα από ποτέ, όπως και κάθε άλλο θρησκευτικό

κίνημα. Μια πρόσφατη ανάλυση της χρήσης των μηχανών αναζήτησης σε πολλές πλατφόρμες αποκάλυψε ότι η μεγάλη πλειοψηφία των πληροφοριών σχετικά με τη ΜτΙ είναι εξαιρετικά ζωτικής σημασίας. Ωστόσο, συχνά συναντούν αντιδράσεις. Μπορεί πιθανότατα να θεωρούν αυτές τις αλληλεπιδράσεις με τους νέους τύπους επικοινωνίας στο διαδίκτυο ως μια απλή προέκταση της (Wah, 2001).

5.4.2 Ιστοσελίδα ΜτΙ

<https://www.jw.org/el/>

Ο πιο γνωστός και ευρέως χρησιμοποιούμενος ιστότοπος για τους Μάρτυρες του Ιεχωβά είναι αυτός. Συζητά περισσότερο από τα απλά ΜτΙ. Πρόκειται για έναν ιστότοπο που έχουν φτιάξει και τροποποιήσει οι ΜτΙ. Κατά την αναζήτηση όρων που αφορούν αυτή τη θρησκεία στο Google, συχνά επιστρέφει το πρώτο αποτέλεσμα. Η ιδιότητά της ως επίσημος ιστότοπος συμβάλλει στην οργάνωση και την αξιοπιστία της ως πηγή για το θέμα. Και μάλιστα έχει μεταφραστεί σε διάφορες γλώσσες για να εξυπηρετεί χρήστες από διάφορα έθνη. Αξίζει να σημειωθεί ότι προσφέρει επιπλέον ανέσεις για άτομα με ιδιαίτερες απαιτήσεις (π.χ. όρασης, ακοής κ.λπ.). Επιπλέον, η ανάγνωση του ιστότοπου αποκαλύπτει ότι περιλαμβάνει αναφορές για ενήλικες εκτός από εφήβους και παιδιά. Χρησιμοποιώντας υλικό που είναι διαμορφωμένο κατάλληλα για κάθε περίπτωση.

Κάθε πληροφορία για το ΜτΙ, μεγάλη και μικρή, μπορεί να βρεθεί σε αυτή τη σελίδα. Ωστόσο, συχνά δημοσιεύονται ταυτόχρονα άρθρα σχετικά με επιστημονικές ανακαλύψεις και έρευνες, καθώς και άλλα τρέχοντα θέματα ευρύτερου ενδιαφέροντος. Πράγματα που δεν έχουν καμία σχέση με τα ΜτΙ. Ακόμη και αυτά, ωστόσο, συζητούνται συχνά από την άποψη των ΜτΙ.

Για αρχή, θα κάνουμε αναφορά στο περιεχόμενο του ιστότοπου που επιδιώκει να εκπαιδεύσει τους επισκέπτες σχετικά με τα δόγματα αυτής της θρησκείας. Ο χρήστης μπορεί να βρει έναν τόνο βιβλίων, περιοδικών, άρθρων και οπτικοακουστικού περιεχομένου σε αυτόν τον ιστότοπο. Ας τα εξετάσουμε τώρα πιο προσεκτικά. Υπάρχει ένας τόπος διαθέσιμων πληροφοριών σε διάφορες μορφές σχετικά με το θέμα των ΜτΙ. Ο χρήστης μπορεί να διαβάσει δωρεάν τη Βίβλο και άλλα έργα που συνδέονται με τη θρησκεία των ΜτΙ στη διαδικτυακή βιβλιοθήκη του ιστότοπου, η οποία είναι επίσης διαθέσιμη στους χρήστες.

Υπάρχουν ακόμη και βιβλία και εξειδικευμένα φυλλάδια που υποτίθεται ότι εκπαιδεύουν, συμβουλεύουν και αφυπνίζουν τον αναγνώστη. Τα τεύχη των «Σκοπιά» και «Ξύπνα!» δύο μηνιαίων εκδόσεων της ΜτΙ, είναι διαθέσιμα στους επισκέπτες. Επιπλέον, υπάρχουν ηχητικά και βίντεο κλιπ που έχουν σκοπό να διδάξουν, να ενημερώσουν και να διασκεδάσουν. Επιπλέον, πολλά από τα άρθρα που αναρτώνται στον ιστότοπο συζητούν τα δόγματα αυτής της θρησκείας και πολλά από αυτά προσφέρουν δικαιολογίες για τα μοναδικά τους δόγματα.

Σε αυτόν τον ιστότοπο, μπορείτε να βρείτε μια σειρά από δημοσιεύσεις, άρθρα, βιβλία και οπτικοακουστικό υλικό για θέματα γενικού ενδιαφέροντος που αγγίζουν ένα ευρύ φάσμα θεμάτων που μπορεί να επηρεάσουν έναν σύγχρονο άνθρωπο. Πολλά από αυτά κάνουν μια προσπάθεια να προσφέρουν λύσεις και καθοδήγηση για μια καλύτερη ζωή. Παρέχονται συμβουλές για θέματα όπως η ζωή, ο γάμος και η οικογένεια. Φυσικά, κάθε λύση που μπορεί να συνιστάται σε αυτές τις σελίδες είναι απολύτως σύμφωνη με τις διδασκαλίες της θρησκείας που συζητάμε. Είναι αξιοσημείωτο ότι, συχνά, μπορεί να δούμε αναφορές σε στίχους και αποσπάσματα από τη Βίβλο ή άλλα βιβλία της ΜτΙ στο τέλος ενός τέτοιου δοκιμίου που συζητά ένα επίκαιρο ζήτημα και προσφέρει απαντήσεις. Έτσι, αναγνωρίζουμε ότι οι προτάσεις και οι συστάσεις που διατυπώνονται σε κάθε ένα από αυτά τα άρθρα λαμβάνουν υπόψη ορισμένες δεσμεύσεις.

Εν κατακλείδι, οι τρεις κύριοι προβληματισμοί που φαίνεται να αντιμετωπίζει ο εν λόγω δικτυακός τόπος είναι οι εξής:

(α) λεπτομέρειες σχετικά με το θρησκευτικό κίνημα της ΜτΙ

(α) άρθρα γενικού ενδιαφέροντος

(γ) ειδήσεις.

Θα μπορούσε κανείς να βγάλει το συμπέρασμα ότι αυτά τα τρία θέματα απευθύνονται σε μεγάλο βαθμό στις αντιλήψεις και τις πεποιθήσεις του κινήματος εφόσον εμφανίζονται στον ιστότοπο του ΜτΙ. Κάθε άρθρο και ανάρτηση έχει πτυχές και αναφορές στη θρησκεία. Θα προτεινάμε ότι τα δύο πρώτα από αυτά τα τρία θεματικά πεδία έχουν μακράν τη μεγαλύτερη

ποικιλία υλικού. Ο τομέας των ειδήσεων περιέχει μια πιο συνοπτική εκδοχή των γεγονότων. Αναφέρεται μόνο ένα μέρος των παγκόσμιων ειδήσεων- όχι τα πάντα. Εκτός από τα προαναφερθέντα, ο χρήστης μπορεί να ερευνήσει τα προβλήματα με το ΜτΙ-θρησκευτικό κίνημα. Μεταξύ άλλων, μπορεί να ζητήσει δωρεάν μελέτη της Βίβλου στο σπίτι στον ιστότοπο, να κατεβάσει δωρεάν εφαρμογές για smartphones και tablets, να λάβει πληροφορίες και να λάβει μέρος σε συναντήσεις και ταξίδια που υποστηρίζονται από την οργάνωση αυτή.

5.4.3 Ιστοσελίδα ερευνών

<https://jwsurvey.org/welcome>

Ο ιστότοπος αυτός δημιουργήθηκε και προσφέρεται ως ένα δωρεάν εργαλείο, ώστε ο καθένας να μπορεί να εκφράσει τις γνώσεις απόψεις του σχετικά με την Εταιρεία Σκοπιά και την ολοένα και πιο αφοσιωμένη πορεία που ακολουθεί, ανεξάρτητα από το αν είναι ή υπήρξε ποτέ μέλος της οργάνωσης ή αν έχει σχέση με φίλους ή συγγενείς που είναι μέλη της Εταιρείας Σκοπιά. Αυτό γίνεται μέσω ετήσιων ερευνών που διεξάγονται διαδικτυακά σε αυτόν τον ιστότοπο. Ο ιστότοπος δημοσιεύει τα αποτελέσματα των ετήσιων δημοσκοπήσεων και συνήθως δημοσιεύει σε ιστολόγια ειδήσεις και πληροφορίες.

Ο ιστότοπος έχει επίσης μια σταθερά αθεϊστική στάση και δεν υποστηρίζει με κανέναν τρόπο κάποια συγκεκριμένη θρησκεία. Στόχος της ιστοσελίδας είναι να παρουσιάζει τα γεγονότα με τις απόψεις των τυπικών ΜτΙ.

Ο κύριος στόχος του ιστότοπου είναι να συγκεντρώσει τις απόψεις όσων συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με το κίνημα ΜτΙ μέσω ετήσιων ερευνών. Ως κρίσιμη συνιστώσα αυτού του στόχου, ο δικτυακός τόπος λειτουργεί ως διαμεσολαβητής αυτών των ερευνών από το 2011. Ως αποτέλεσμα, ο χρήστης μπορεί να έχει πρόσβαση στις τρέχουσες ερωτήσεις της έρευνας στον ιστότοπο, εάν η έρευνα δεν έχει ακόμη ολοκληρωθεί. Ταυτόχρονα, είναι διαθέσιμα τα ευρήματα για κάθε έρευνα που διενεργήθηκε από το 2011. Ο ιστότοπος διαθέτει επίσης μια

βιβλιογραφία που αναφέρεται στις διδασκαλίες της Σκοπιάς ειδικότερα και στο κίνημα της ΜτΙ γενικότερα.

Ο ιστότοπος επικεντρώνεται κυρίως στην αποκάλυψη συγκεκριμένων επιζήμιων πρακτικών και αντιλήψεων της Σκοπιάς και τις υποστηρίζει με κείμενα που προσφέρουν συγκρίσιμα επιχειρήματα, καθώς και με ιστορίες από πρώτο πρόσωπο από εκείνους που αντιμετώπισαν δυσκολίες επειδή υποστήριζαν τα δόγματα της Σκοπιάς. Ο ιδιοκτήτης της ιστοσελίδας, ο οποίος θέλει να υποστηρίξει το δικαίωμα του κινήματος ΜτΙ στην ελεύθερη έκφραση και να αποκαλύψει τους κινδύνους που συνδέονται με ορισμένες πρακτικές της Σκοπιάς, είναι επίσης το αντικείμενο άλλων ιστολογίων. Για τους λόγους αυτούς, εκτός από τη διεξαγωγή έρευνας, ο συγγραφέας της σελίδας δημιουργεί και δημοσιεύει επίσης δοκίμια, ταινίες και γενικότερες πληροφορίες για το θέμα που καλύπτουν με τη βοήθεια μιας ομάδας ανθρώπων που προσθέτει σταθερά.

Ο δικτυακός τόπος αποτελεί σημαντική πηγή πληροφόρησης, καθώς τα κείμενα που περιλαμβάνει είναι εμπειρισταωμένα και εξαντλητικά, και σε συνδυασμό με την έρευνα αποτελούν ανεκτίμητη πηγή γνώσης για όποιον ενδιαφέρεται για το θέμα. Ωστόσο, αν ο επισκέπτης το επιλέξει, υπάρχουν αρκετές δυνατότητες να επεκταθεί σε περισσότερες λεπτομέρειες, ώστε να εξερευνηθούν διεξοδικότερα μαζί. Ο ιστότοπος παρέχει πρόσβαση σε περαιτέρω μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όπως το Facebook, το Twitter και άλλα, όπου επίσης αναρτώνται πληροφορίες. Ο δημιουργός του ιστότοπου έγραψε επίσης ένα βιβλίο για σχετικό θέμα και παρήγαγε μια σειρά από βίντεο στο YouTube. Όλα αυτά έχουν σχετικές συνδέσεις στην αρχική σελίδα. Στη σελίδα αυτή, ο θεατής μπορεί επίσης να βρει έναν αρκετά πλήρη κατάλογο διευθύνσεων ηλεκτρονικού ταχυδρομείου για άλλους ιστότοπους που συνδέονται με το κίνημα ΜτΙ. Τέλος, αν κάποιος επιθυμεί να συμμετάσχει πιο ενεργά σε όλα αυτά, υπάρχουν πολλοί τρόποι με τους οποίους μπορεί να συμβάλει στο έργο της διάδοσης για μια επισκόπηση των απόψεων της ΜτΙ και για μια αμερόληπτη ανάλυση των τάσεων της Σκοπιάς.

Αυτός ο δικτυακός τόπος ιδρύθηκε από τον Lloyd Evans (ο οποίος συχνά υπογράφει ως "Cedar") και έχει σημαντική συμβολή σε αυτόν. Επειδή τη δημιούργησε τον Οκτώβριο του 2011, όταν ήταν ακόμη ΜτΙ, με τη βοήθεια ενός άλλου ακτιβιστή, άρχισε να γράφει με το ψευδώνυμο " John Cedars". Τελικά απομακρύνθηκε από τη συμμορία λόγω ηθικών διαφωνιών και αποκάλυψε ανοιχτά την ταυτότητά του.

Η αρχική στρατηγική ήταν να αρχίσει να συγκεντρώνει τις απόψεις των ΜτΙ. Ο πρωταρχικός στόχος αυτής της ιστοσελίδας είναι τώρα να παρέχει ευκαιρίες σε ΜτΙ που υπηρετούν τώρα και σε εκείνους που έχουν ολοκληρώσει την υπηρεσία τους να εκφράσουν τις ειλικρινείς απόψεις τους για την οργάνωση Σκοπιά, τις διδασκαλίες της και τις πρακτικές της. Μια ομάδα ανθρώπων που έχει σταδιακά συγκεντρωθεί από την ίδρυση αυτού του ιστότοπου, εκτός από τον κύριο συγγραφέα, είναι επίσης υπεύθυνη γι' αυτόν. Ενώ ορισμένα μέλη της ομάδας επιλέγουν να διατηρήσουν την ανωνυμία τους, άλλα αποφασίζουν να μοιραστούν την ταυτότητά τους. Ο επισκέπτης ενημερώνεται για τους κύριους σκοπούς και στόχους του δικτυακού τόπου για ενημερωτικούς λόγους σε διάφορα μέρη. Οι δημιουργοί του ιστότοπου συνεισέφεραν σε αυτόν με περιεχόμενο. Επιπλέον, στο ιστολόγιο που τοποθετήθηκε στον ιστότοπο από τον δημιουργό του, τον Lloyd Evans, παρουσιάζονται συχνά οι δικές του σκέψεις.

5.4.4 Ιστολόγιο για θύματα των ΜτΙ

<https://jwvictims.org/>

Στην προκειμένη περίπτωση, έχουμε μια άλλη σελίδα -ή, για να είμαστε πιο ακριβείς, ένα ιστολόγιο- που προορίζεται για τους ανθρώπους που πιστεύουν ότι είναι θύματα του θρησκευτικού κινήματος των ΜτΙ. Ιδρυτής του είναι μια κυρία που αναγνωρίζει τον εαυτό της ως ένα από τα θύματα του κινήματος, αλλά έχει καταφέρει να διαχωρίσει τον εαυτό της από αυτό και να απορρίψει όλες τις ιδέες και τις εντολές που πίστευε ότι την είχαν τραυματίσει. Η δημιουργός του ιστολογίου, η οποία δημοσιεύει τα δικά της κείμενα για θέματα που έχουν ξεκάθαρα ως επίκεντρο το κίνημα των ΜτΙ, καλύπτει τη λειτουργία του αρθρογράφου.

Καθώς υπάρχει ένα και μόνο κύριο θέμα που εξετάζουν όλα τα δημοσιευμένα άρθρα - αντιμετωπίζοντας τις απόψεις των ΜτΙ και παρέχοντας σχετικές ειδήσεις και γεγονότα-, το βασικό θέμα του ιστολογίου δεν ποικίλλει πολύ. Η πλειονότητα των άρθρων εξετάζει τις πεποιθήσεις και τις αντιλήψεις του κινήματος και προσπαθεί να εντοπίσει τον κίνδυνο και τις δυσμενείς πτυχές τους. Επιπλέον, τα άρθρα καλύπτουν τις γενικές εξελίξεις που αφορούν αυτή τη θρησκευτική οργάνωση καθώς και ειδήσεις για νίκες επί των ΜτΙ. Η συγγραφέας χωρίζει τα δημοσιευμένα έργα της σε 18 διαφορετικές θεματικές κατηγορίες. Εξαιτίας αυτού,

υπάρχουν δύο τρόποι για να περιηγηθούν οι χρήστες στα άρθρα: είτε με χρονολογική σειρά, ανεξάρτητα από την κατηγορία στην οποία ανήκει κάθε στοιχείο, είτε επιλέγοντας μια συγκεκριμένη κατηγορία ενδιαφέροντος, η οποία θα εμφανίσει μόνο τα άρθρα που σχετίζονται με τη συγκεκριμένη κατηγορία. Όσον αφορά την ποικιλομορφία του περιεχομένου, υπάρχει μια σταθερή επιλογή άρθρων που σχετίζονται με το αντικείμενο που καλύπτει ο δικτυακός τόπος. Τα άρθρα καλύπτουν στην πραγματικότητα ένα ευρύ φάσμα θεμάτων και παρέχουν στον αναγνώστη αρκετές πληροφορίες.

Συχνά συνδυάζονται επίσης με σχετικές εικόνες και βίντεο. Εάν οι αναγνώστες επιθυμούν να μάθουν περισσότερα για το θέμα, έχουν διάφορες επιλογές εκτός του ιστολογίου. Για την υποστήριξη όσων αισθάνονται ότι έχουν αδικηθεί από την πίστη της ΜτΙ ή οποιαδήποτε άλλη θρησκεία, παραδείγματα αποτελούν τα βίντεο της ίδιας της συγγραφέως στο YouTube, τα tweets από τον δικό της λογαριασμό στο Twitter και δύο βιβλία που έχει γράψει επίσης η συγγραφέας. Όλα αυτά λειτουργούν προς τον ίδιο στόχο: να βοηθήσουν και να εμπνεύσουν όσους επιθυμούν να εγκαταλείψουν ένα κίνημα ή μια αίρεση που μπορεί να τους θέσει σε κίνδυνο λόγω πιθανών εξτρεμιστικών πεποιθήσεων, ώστε να βάλουν τη ζωή τους ξανά σε τάξη.

Η δημιουργός του ιστολογίου, η Alexandra James, περιγράφει τον εαυτό της ως ένα από τα θύματα του κινήματος ΜτΙ που κατάφερε τελικά να φύγει και να βελτιώσει τη ζωή της ως αποτέλεσμα αυτής της απόφασης. Στην ενότητα "Σχετικά με εμένα", δίνει μια σύντομη περιγραφή της δικής της ζωής, ξεκινώντας από τα παιδικά της χρόνια και καταλήγοντας στην ημέρα που αποφάσισε να κόψει οριστικά τους δεσμούς της με το θρησκευτικό κίνημα ΜτΙ. Τώρα που είναι εντελώς ελεύθερη από τους περιορισμούς της θρησκείας, ισχυρίζεται ότι δημοσιεύει σε αυτό το ιστολόγιο με σκοπό να προειδοποιήσει τους άλλους για τον κίνδυνο. Επειδή αυτό είναι που θέλει να εστιάσει, κυρίως στη θυματοποίηση που λαμβάνει χώρα σε αυτή τη θρησκεία, επέλεξε το domain name "JWvictims". Ο κύριος στόχος του ιστολογίου είναι να βοηθήσει τα άτομα που κατανοούν τα συναισθήματά της εκθέτοντας την αλήθεια που ανακαλύπτει στις σκέψεις και τις ιδέες της ΜτΙ. Η δημιουργός και διαχειρίστρια του ιστολογίου, Alexandra James, έγραψε επίσης τις αναρτήσεις που απαρτίζουν το ιστολόγιο. Επεξεργάζεται όλα τα δημοσιευμένα άρθρα και προσθέτει την υπογραφή της.

Κοιτάζοντας τον διακομιστή, ή ποιος "φιλοξενεί" τη σελίδα, είμαστε σε θέση να προσδιορίσουμε αν η διεύθυνση ιστού περιέχει τον τύπο ".org" και να αποκτήσουμε εικόνα

για το κίνητρο πίσω από την πηγή. Αυτό μας δίνει την ελπίδα ότι οι στόχοι του ιστολογίου είναι αλτρουιστικοί (Παπανικολάου, Τσαγκάνου, & Γρηγοριάδου, 2002).

5.4.5 Προσηλυτισμός και Mtl

Οι κατηγορίες κατά των Μαρτύρων του Ιεχωβά για προσηλυτισμό είναι ένα από τα σημαντικότερα ζητήματα που απασχόλησαν και εξακολουθούν να απασχολούν τη νομική βιβλιογραφία σχετικά με τα άτομα αυτά. Ο νόμος 1363/1938, όπως τροποποιήθηκε από το άρθρο 13 του ν. 2 AN 1672/1939, ψηφίστηκε στο πλαίσιο του Συντάγματος του 1911 και περιέχει τη διάταξη που έχει προκαλέσει τη μήνυση πολλών μαρτύρων του Ιεχωβά για προσηλυτισμό "με τη χρήση παραπλανητικών μεθόδων, είτε αυτοπροσώπως είτε με παροχές κάθε είδους, είτε με υποσχέσεις τέτοιων παροχών ή άλλης ηθικής ή υλικής υποστήριξης, είτε με κατάχρηση απειρίας ή εμπιστοσύνης, είτε με εκμετάλλευση ανάγκης, ψυχικής ασθένειας ή κώφωσης, άμεσες ή έμμεσες προσπάθειες διείσδυσης στη θρησκευτική συνείδηση των αντιφρονούντων με σκοπό την αλλαγή του περιεχομένου της. Παρατίθενται ενδεικτικά μερικά αποσπάσματα από συνήθεις δικαστικές αποφάσεις. Στην υπόθεση ΑΠ 997/1975 (προσηλυτισμός μάρτυρα του Ιεχωβά στα Ιωάννινα) απορρίφθηκε η έφεση του μάρτυρα του Ιεχωβά που κρίθηκε ένοχος από το Τριμελές Εφετείο Κακουργημάτων με το σκεπτικό ότι: "Ένας ορθόδοξος χριστιανός που ήταν μικροκαταστηματάρχης με στοιχειώδεις μόνο γνώσεις επιχείρησε να διεισδύσει στη θρησκευτική του συνείδηση με σκοπό να μεταβάλει το περιεχόμενό της εκμεταλλευόμενος την απειρία και την πνευματική αδυναμία του Σ. Ζ.. Ως αποτέλεσμα, στην άποψη αυτή, καθώς και στην πλειονότητα των άλλων, θεωρήθηκε ότι ο αναλφαβητισμός αποτελεί τέτοια πνευματική ανεπάρκεια, ώστε οποιοσδήποτε θεολογικός διάλογος με όσους δεν διαθέτουν επίσημη εκπαίδευση θα ισοδυναμούσε εξ ορισμού με το έγκλημα του προσηλυτισμού.

5.4.6 Εσχατολογική σκέψη και επιστήμη

Πώς οι Μάρτυρες του Ιεχωβά διατηρούν και διαδίδουν έναν τρόπο σκέψης που, τουλάχιστον, φαίνεται εξωπραγματικός στην πλειοψηφία των ανθρώπων; Πώς μπορούν να ενοποιηθούν ο μοντερνισμός και η θεολογία τους; Δεν είναι αλήθεια ότι η εσχατολογική κοσμοθεωρία τους τροφοδοτείται και ανατροφοδοτείται τελικά από τον μοντερνισμό και τη σύγχρονη ζωή; Οποιοδήποτε ιδεολογικό σύστημα, άλλωστε, πρέπει να επιβεβαιώνει συνεχώς τον εαυτό του και να εδραιώνει την αξιοπιστία του προκειμένου να πολλαπλασιάζεται και να προοδεύει. Σε μία από τις δύο μεγάλες εθνογραφικές μελέτες για τους Μάρτυρες του Ιεχωβά στο εξωτερικό,

ο Andrew Holden σημειώνει ότι οι Μάρτυρες διατηρούν την πεποίθηση ότι το τέλος είναι κοντά από τότε που δημιουργήθηκε η οργάνωση. Από την ίδρυση της οργάνωσης μέχρι σήμερα, το "τέλος" έχει, ωστόσο, θεωρηθεί από τους εξωτερικούς παρατηρητές ως κάτι περισσότερο από ένα φανταστικό γεγονός που αψηφά τη λογική και την πραγματικότητα όπως την ξέρουμε. Λαμβάνοντας αυτό υπόψη, πώς είναι δυνατόν η θρησκευτική αίρεση των Μαρτύρων του Ιεχωβά να διατηρεί το εσχατολογικό της πλαίσιο, ενώ παράλληλα υπάρχει, επεκτείνεται και μάλιστα με ταχύτατους ρυθμούς, τουλάχιστον με βάση τα στοιχεία στα οποία έχουν πρόσβαση και δεν έχουν λόγο να αμφιβάλλουν;

Τα εδάφια της Αγίας Γραφής που υποστηρίζουν την προφητεία και δείχνουν ότι οι συμφορές που αναφέρονται στη Βίβλο "συμβαίνουν τώρα" χρησιμοποιούνται συχνά για να επικυρώσουν την αφήγηση του "τέλους" τόσο στον επίσημο λόγο της οργάνωσης όσο και στον λόγο των μελών της. Προκειμένου να επικυρωθεί η προφητεία, χρησιμοποιούνται η επιστήμη και οι επιστημονικές έρευνες, επαναφέροντας την αντίθεση μεταξύ υπερφυσικής και επιστημονικής γνώσης. Η πιο υπερβατική πτυχή της κοσμολογίας των Μαρτύρων εξυπηρετείται από την ίδια τη σύγχρονη πραγματικότητα, την οποία φαίνεται να απορρίπτουν και να καταδικάζουν. τον επικείμενο "Αρμαγεδδώνα". Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά παίρνουν θέση απέναντι στο μέλλον αυτού του κόσμου με την πεποίθηση ότι "ο Ιεχωβά γνωρίζει τι περιέχει το μέλλον", αντλώντας από τρομερές εμπειρίες από την καθημερινή ζωή ή από φυσικές καταστροφές. Υποστηρίζουν ότι η Βίβλος προβλέπει τόσο "τα καλά πράγματα που θα συμβούν στο εγγύς μέλλον όσο και τα απαίσια πράγματα που συμβαίνουν στις μέρες μας".

Η μεταχείριση που υφίστανται συχνά οι Μάρτυρες του Ιεχωβά κατά τη διάρκεια της διακονίας τους είναι λογική υπό το πρίσμα μιας ιστορίας που εδράζεται στην πραγματικότητα. Αν οι Μάρτυρες "μιμούνται τον Χριστό", είναι λογικό να υπομένουν μέρος των δεινών που υπέστη εκείνος για τη σωτηρία της ανθρωπότητας. Εδώ, ο πόνος και η κοινωνική αναταραχή λαμβάνουν μια ηθική αιτιολόγηση που λαμβάνει υπόψη το καλό του συνόλου. Η ατομικότητα υποχωρεί και τίθεται στη διάθεση του Ιεχωβά Θεού και χάριν της παγκόσμιας σωτηρίας. Είναι ένας αποτελεσματικός τρόπος σκέψης, μια δομή για την εξαγωγή νοήματος, και παρακινεί και παρέχει ανατροφοδότηση για δράση (Holden, 2002).

5.4.7 Ιστοσελίδα ΜτΙ στην Αυστρία

Υπάρχει μια διαφορετική επίσημη ιστοσελίδα της ΜτΙ από την προαναφερθείσα, ειδικά για την Αυστρία. Ωστόσο, υπάρχουν ορισμένα σημεία σε αυτή τη σελίδα όπου υπάρχουν σύνδεσμοι προς την κύρια επίσημη ιστοσελίδα της ΜτΙ (www.jw.org). Αυτός ο δικτυακός τόπος μπορεί να θεωρηθεί ως μια προσθήκη στις κυβερνητικές ιστοσελίδες των Ηνωμένων Πολιτειών. Η παρούσα σελίδα έχει ως στόχο να συγκεντρώσει τα δεδομένα που είναι ζωτικής σημασίας για τα ΜτΙ που είναι αυστριακοί υπήκοοι, χωρίς να επιδιώκει να εξισωθεί με τη λειτουργικότητα του αρχικού επίσημου δικτυακού τόπου. Η παρούσα ιστοσελίδα παρέχει λεπτομέρειες σχετικά με την κοινότητα των ΜτΙ στην Αυστρία, καθώς και βασικές πληροφορίες σχετικά με την ΜτΙ και τη χριστιανική πίστη.

Τα θέματα της ιστοσελίδας είναι σχετικά τόσο με το θρησκευτικό κίνημα της ΜτΙ γενικά όσο και με τη θρησκευτική κοινότητα της ΜτΙ στην Αυστρία ειδικότερα, όπως ήδη επισημάνθηκε. Η ενότητα που παρουσιάζει την αυστριακή ΜτΙ αναλύει λεπτομερέστερα τα ακόλουθα θέματα. Αρχικά, μπορείτε να διαβάσετε μια σύντομη ιστορική ανάλυση του παρελθόντος που καλύπτει τη σύγχρονη εποχή και τονίζει τις πολυάριθμες ιστορικές προόδους του κινήματος. Το κίνημα των ΜτΙ στην Αυστρία προέκυψε με τον εξής τρόπο.

Οι επισκέπτες μπορούν να ενημερωθούν για την οργάνωση και τη σημερινή λειτουργία του θρησκευτικού κινήματος στην Αυστρία, καθώς και για βασικές πληροφορίες και στοιχεία. Παρουσιάζονται επίσης ειδήσεις και πληροφορίες σχετικά με τη δραστηριότητα του ΜτΙ στην Αυστρία, είτε άμεσα είτε έμμεσα. Ο ιστότοπος διαθέτει επίσης μια ολόκληρη ενότητα αφιερωμένη στην έκκληση της αυστριακής ΜτΙ για την αναγνώρισή της ως θρησκευτικής οργάνωσης. Στο τμήμα αυτό περιλαμβάνονται έγγραφα που αφορούν την ανάγκη αναγνώρισης ως θρησκευτικό κίνημα, τις ενέργειες που έγιναν για να επιτευχθεί αυτό, ειδήσεις σχετικά με το θέμα, σχετικά επιστημονικά πορίσματα και βιβλιογραφία επί του θέματος. Εκτός από τα τρέχοντα τεύχη του επίσημου αυστριακού περιοδικού ΜτΙ, ο δικτυακός τόπος παρέχει επίσης πρόσβαση σε πρόσθετο υλικό που περιλαμβάνει σχετική νομική τεκμηρίωση. Τέλος, προσφέρονται επίσης εξωτερικές συνδέσεις, οι οποίες παραπέμπουν τους επισκέπτες του δικτυακού τόπου που επιθυμούν πρόσθετες πληροφορίες στον κύριο επίσημο δικτυακό τόπο των ΜτΙ. Καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι όποιος επισκέπτεται αυτόν τον ιστότοπο μπορεί να ανακαλύψει πολλά για το θρησκευτικό κίνημα των ΜτΙ, ιδιαίτερα όπως αυτό ασκείται στην Αυστρία. Δεν υπάρχουν πολλές πληροφορίες

σχετικά με το ΜτΙ γενικά, αλλά οι σύνδεσμοι που παρέχονται επιτρέπουν στους χρήστες να έχουν πρόσβαση σε περισσότερες λεπτομέρειες, αν το επιθυμούν.

Αυτός ο ιστότοπος σπάνια ενημερώνει το περιεχόμενό του, πράγμα που πιθανώς οφείλεται στο ότι τα θέματα που καλύπτει δεν αλλάζουν τόσο τακτικά ή πιθανώς δεν θα παρουσιάσουν νέες πληροφορίες στο εγγύς μέλλον. Δεν είναι σαφές αν η παρούσα δημοσίευση έχει ενημερωθεί, διότι η πιο πρόσφατη ήταν για το προηγούμενο έτος (2018). Υπήρχαν περισσότερες δημοσιεύσεις τα προηγούμενα έτη σε σύγκριση με το 2018 και το 2019. Δεν φαίνεται ότι υπήρχε ποτέ καθημερινή ενημέρωση, αλλά σίγουρα υπήρχε πολύ πιο συχνά. Οι χρήστες ενδέχεται επίσης να δυσκολευτούν να προσδιορίσουν πότε δημοσιεύθηκε η πιο πρόσφατη δημοσίευση, διότι, σε αντίθεση με άλλους ιστότοπους, δεν υπάρχει επιλογή που να τους μεταφέρει απευθείας στις πιο πρόσφατες καταχωρίσεις. Μπορούμε να συμπεράνουμε ότι ο εν λόγω δικτυακός τόπος δεν πληροί το κριτήριο της επικαιρότητας.

5.4.8 Ιστοσελίδα ΜτΙ στη Γερμανία

www.jehovaszeugen.de

Ο επίσημος δικτυακός τόπος των ΜτΙ στη Γερμανία είναι ο επόμενος. Όσον αφορά την εμφάνιση και τη δομή, αυτή είναι αρκετά παρόμοια με την προηγούμενη. Συμπεραίνουμε ότι υπάρχει κάποιου είδους συνεργασία μεταξύ αυτών των δύο θρησκευτικών κοινοτήτων ως αποτέλεσμα των πολυάριθμων ομοιοτήτων μεταξύ των δύο ιστοτόπων. Για άλλη μια φορά, φαίνεται ότι πρόκειται για έναν ιστότοπο που λειτουργεί συμπληρωματικά προς τον κύριο επίσημο ιστότοπο. Ομοίως, αυτή συλλέγει κυρίως δεδομένα για τα γερμανικά ΜτΙ και ελάχιστα δεδομένα για τα ΜτΙ γενικά. Ως εκ τούτου, απευθύνεται κυρίως σε ΜτΙ που βρίσκονται στη Γερμανία ή σε όσους ενδιαφέρονται να μάθουν περισσότερα γι' αυτά. Ο παρών δικτυακός τόπος επιδιώκει να ενημερώσει τους επισκέπτες σχετικά με το οργανωτικό και κανονιστικό πλαίσιο των ΜτΙ στη Γερμανία. Μπορεί κανείς να λάβει στοιχεία επικοινωνίας, λεπτομέρειες σχετικά με την ιστορία των ΜτΙ στη Γερμανία, πληροφορίες

σχετικά με τις θρησκευτικές δομές τους και λεπτομέρειες σχετικά με το θρησκευτικό τους δίκαιο σε αυτή τη σελίδα. Ανακοινώσεις στον Τύπο και ενημερώσεις σχετικά με την προσπάθεια κατάταξής τους ως ανώνυμη εταιρεία είναι άμεσα διαθέσιμες.

Η θεματολογία της ιστοσελίδας επικεντρώνεται και επικεντρώνεται κυρίως σε προβλήματα που σχετίζονται με τις ΜτΙ στη Γερμανία, όπως ήδη σημειώθηκε. Αυτό σημαίνει ότι ο επισκέπτης μπορεί να βρει μια ποικιλία υπηρεσιών στη χώρα που αφορούν τον συγκεκριμένο τόπο. Με άλλα λόγια, οι άνθρωποι μπορούν να βρουν την έδρα των ΜτΙ και τα αντίστοιχα υποκαταστήματά τους στη Γερμανία, καθώς και πολυάριθμες λέσχες και χώρους συνάντησης, χρήσιμους αριθμούς τηλεφώνου και διευθύνσεις για προσωπική επαφή με άλλα μέλη της κοινότητας και άτομα με γνώσεις.

Παράλληλα, μπορεί να βρει και άλλες δομές λατρείας της ΜτΙ καθώς και χώρους συνάντησης στη Γερμανία. Ο ιστότοπος παραθέτει επίσης τις τοποθεσίες των συναντήσεων των ΜτΙ και άλλων εκδηλώσεων που αφορούν συγκεκριμένες γεωγραφικές περιοχές της χώρας. Ο επισκέπτης μπορεί επίσης να έχει πρόσβαση σε ιστορικές πληροφορίες σχετικά με την παρουσία αυτής της θρησκείας στη Γερμανία, οι οποίες περιγράφουν λεπτομερώς σημαντικά ιστορικά γεγονότα από την αρχαιότητα έως σήμερα. Ένα μεταγενέστερο τμήμα περιέχει νομικές πληροφορίες σχετικά με τη θρησκευτική κοινότητα, καθώς και άρθρα από την επίσημη εφημερίδα της ΜτΙ στη Γερμανία. Αν το επιθυμεί κανείς, μπορεί να ερευνήσει τα βήματα που έκαναν τα μέλη της κοινότητας για να αναγνωριστούν ως δημόσια εταιρεία, καθώς και πολλά δελτία τύπου που αφορούν τόσο εγχώριες όσο και διεθνείς ειδήσεις. Φυσικά, υπάρχουν επίσης εξωτερικές συνδέσεις που οδηγούν τον επισκέπτη στην επίσημη ιστοσελίδα του ΜτΙ (www.jw.org), η οποία αναφέρθηκε στην αρχή, καθώς και σε μια σειρά άλλων προτεινόμενων ιστοσελίδων για πρόσθετη έρευνα, εάν ο επισκέπτης το επιλέξει.

Συνεπώς, προκύπτει ότι ο εν λόγω δικτυακός τόπος, τον οποίο η ΜτΙ θεωρεί ως τον επίσημο δικτυακό τόπο της στη Γερμανία, λειτουργεί επίσης ως προέκταση του επίσημου δικτυακού της τόπου σε παγκόσμιο επίπεδο. Μπορούμε να πούμε ότι επιχειρεί να συγκεντρώσει πληροφορίες σχετικά με τα ΜτΙ στη Γερμανία ως ξεχωριστός δικτυακός τόπος, χωρίς να αναιρεί τη σημασία του κύριου επίσημου δικτυακού τόπου. Εξαιτίας αυτού, οι δημοσιευμένες πληροφορίες σπάνια συζητούν το θρησκευτικό κίνημα των ΜτΙ στο σύνολό του. Υπάρχουν πολλές πληροφορίες σχετικά με το θέμα αυτό που θα μπορούσαν να φανούν χρήσιμες σε μια ΜτΙ που βρίσκεται στη Γερμανία ή σε κάποιον που ενδιαφέρεται να μάθει περισσότερα για το θρησκευτικό κίνημα των ΜτΙ στο εν λόγω έθνος. Ο επισκέπτης μπορεί επίσης να κάνει

κλικ στους προτεινόμενους συνδέσμους για να μεταβεί σε άλλους ιστότοπους με περαιτέρω πληροφορίες, εάν πιστεύει ότι τα παρεχόμενα στοιχεία είναι ανεπαρκή.

Ας μιλήσουμε τώρα για το θέμα της ακρίβειας των πληροφοριών. Σημειώνουμε το γεγονός ότι μερικές φορές, ο διεθνής και επίσημος δικτυακός τόπος των ΜτΙ (www.jw.org) αναφέρεται ως πηγή των πληροφοριών. Ωστόσο, άλλες δημοσιεύσεις στην ιστοσελίδα συχνά δεν περιέχουν τις σχετικές πηγές, ώστε οι αναγνώστες να μπορούν να καταλάβουν από πού προέρχεται το υλικό. Σε αυτή την περίπτωση, τις αποδίδουμε κατά τεκμήριο στην εταιρεία που δημιούργησε αυτόν τον ιστότοπο και έχει τα δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας για το περιεχόμενο που αναρτάται εκεί. Πρόκειται για τους "Μάρτυρες του Ιεχωβά στη Γερμανία" (Jehovah's Zeugen in Deutschland, K. d. ö. R., Berlin), όπως αναφέραμε προηγουμένως. Αν και αυτό δεν γίνεται ρητά στον αναγνώστη, όπως συνέβαινε στις προηγούμενες ιστοσελίδες που περιγράψαμε, είναι πιθανό ότι τα άτομα που είναι υπεύθυνα για την οργάνωση επεξεργάζονται και ελέγχουν την ακρίβεια του υλικού που δημοσιεύεται. Ο δικτυακός τόπος δεν κάνει καμία ρητή αναφορά σε αυτό.

Προχωρώντας, θα συζητήσουμε την προσαρμοστικότητα της ιστοσελίδας στις διάφορες ανάγκες του κάθε επισκέπτη. Το πρώτο πράγμα που παρατηρούμε σε αυτό το σημείο είναι ότι δεν υπάρχει άλλη επιλογή επιλογής γλώσσας στον ιστότοπο εκτός από τα γερμανικά. Φαίνεται λογικό η κύρια γλώσσα να είναι τα γερμανικά, καθώς πρόκειται για έναν επίσημο γερμανικό ιστότοπο. Ωστόσο, δεν υπάρχει άλλη επιλογή γλώσσας, οπότε όποιος επισκέπτεται τον ιστότοπο και δεν μιλάει γερμανικά δεν θα μπορεί να διαβάσει το περιεχόμενο. Και πάλι, ίσως μπορέσουμε να εξηγήσουμε αυτό το γεγονός αν θυμηθούμε ότι οι επίσημοι ιστότοποι των ΜτΙ είναι ήδη διαθέσιμοι σε εκατοντάδες γλώσσες, οπότε ίσως οι αρχές να μην βλέπουν την ανάγκη να μεταφράσουν έναν ιστότοπο που μιλάει μόνο για τα ΜτΙ της Γερμανίας σε διάφορες γλώσσες.

Απλώς επιλέχθηκε η γλώσσα του έθνους στο οποίο απευθύνεται ο δικτυακός τόπος. Η έλλειψη διευκολύνσεων για τα άτομα με ειδικές ανάγκες είναι το ακόλουθο μειονέκτημα που παρατηρούμε. Δεν υπάρχει καμία ρύθμιση για την προσαρμογή του δικτυακού τόπου στις ανάγκες τους και την ευκολότερη πλοήγηση. Πέρα όμως από όλα τα προαναφερθέντα μειονεκτήματα, υπάρχουν μερικά που ξεχωρίζουν. Παρά τη μειωμένη ευελιξία, όποιος γνωρίζει γερμανικά και δεν χρειάζεται ειδική βοήθεια μπορεί εύκολα να πλοηγηθεί στον ιστότοπο. Οι πληροφορίες χωρίζονται σε ενότητες και κάθε ενότητα έχει τις δικές της υποενότητες. Ο επισκέπτης έχει πρόσβαση σε έναν "χάρτη της ιστοσελίδας", ο οποίος, όταν

πατήσει, του επιτρέπει να δει λεπτομερώς όλα τα μέρη και τις υποενότητες των πληροφοριών. Ενώ ο επισκέπτης μπορεί να βρει γρήγορα αυτό που αναζητά χρησιμοποιώντας το πλαίσιο αναζήτησης. Εξαιτίας αυτού, παρόλο που η σελίδα αυτή έχει ορισμένες ατέλειες, εξακολουθεί να είναι ένας καλά οργανωμένος δικτυακός τόπος με ομαλή πλοήγηση που δεν κουράζει τον χρήστη.

6. Απαντήσεις στα ερευνητικά ερωτήματα

6.1 Απάντηση στο πρώτο ερευνητικό ερώτημα

Ιστότοποι που σχετίζονται με το κίνημα των Μαρτύρων του Ιεχωβά όπως φαίνεται από την διερεύνηση του θέματος συζητούν μια ποικιλία θεολογικών θεμάτων. Φαίνεται δηλαδή ότι δεν εστιάζουν σε ένα μόνο σημείο, κάτι που φανερώνει την αλλαγή που έχει γίνει σε σχέση με το παρελθόν, μέσα από το ρόλο του διαδικτύου. Ακόμη και τα θεολογικά ζητήματα που αποτελούν κατεξοχήν ένα σημείο συζήτησης, πλέον πραγματεύονται με διαφορετικό τρόπο, καθώς η φύση του διαδικτύου και οι δυνατότητες που προσφέρει έχουν οδηγήσει σε μια διαφοροποίηση. Παρακάτω παρουσιάζονται ορισμένα από τα θέματα είναι πιο συχνά εμφανιζόμενα στις ιστοσελίδες και στα διαδικτυακά μέσα.

- Η φύση του Θεού: Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά πιστεύουν σε έναν Θεό, ο οποίος είναι παντοδύναμος και ο δημιουργός των πάντων. Πιστεύουν επίσης στον Ιησού Χριστό ως τον μονογενή γιο του Θεού. Αυτές οι βασικές τους κατευθυντήριες γραμμές είναι που εμφανίζονται σε κεντρική θέση σε πολλές ιστοσελίδες, καθώς αποτελεί σημείο διαφοροποίησής τους σε σχέση με τις άλλες θρησκείες. Φαίνεται δηλαδή ότι τα κεντρικά θεολογικά ζητήματα είναι αυτά που θεωρούν ότι τους διαχωρίζουν ή τους ξεχωρίζουν από τους υπόλοιπους Χριστιανούς (Beliaev et al., 2012). Είναι σημαντικό να λεχθεί ότι η φύση του Θεού, αλλά και του Χριστού αποτελούν σημαντικά θεολογικά ζητούμενα για τους Μτι τα οποία πλέον δεν συζητιούνται μόνο σε δια ζώσης συναντήσεις, αλλά και στον χώρο του διαδικτύου.

Η έμφαση που δίνουν στην κατανόηση και κήρυξη της φύσης του Θεού είναι χαρακτηριστική σε πολλές ιστοσελίδες των Μτι. Πιο συγκεκριμένα οι Μάρτυρες του Ιεχωβά πιστεύουν σε έναν Θεό, ο οποίος είναι παντοδύναμος και ο δημιουργός των πάντων. Πιστεύουν ότι ο Θεός είναι ένα ενιαίο, ενιαίο ον και ότι δεν υπάρχει τριάδα. Επίσης γι' αυτούς ο Θεός είναι ένα προσωπικό ον που έχει ένα όνομα, το οποίο είναι Ιεχωβά. Πιστεύουν επίσης ότι ο Θεός είναι άγιος, δίκαιος και στοργικός. Γύρω από αυτό το θεολογικό θέμα εμφανίζονται πολλές συζητήσεις και forum τόσο των νέων πιστών όσο και παλαιότερων, οι οποίοι στοχεύουν στην παρουσίαση επιχειρημάτων πάνω σε αυτό.

Οι Μτι πιστεύουν ότι ο Ιησούς Χριστός είναι ο μονογενής υιός του Θεού, ο οποίος δημιουργήθηκε από τον Θεό και είναι διαφορετικός από τον Θεό Πατέρα. Πιστεύουν ότι ο Ιησούς δεν είναι ίσος με τον Θεό και ότι δεν είναι μέρος μιας τριάδας, αλλά ότι είναι ένα ξεχωριστό ον. Πιστεύουν ότι ο Ιησούς ήταν το πρώτο δημιούργημα του Θεού και χρησιμοποιήθηκε ως παράγοντας για τη δημιουργία όλων των άλλων πραγμάτων. Αυτή η σημαντική διαφοροποίηση είναι πάνω στην οποία δίνεται συχνά μεγάλη βαρύτητα, καθώς αποτελεί ξεκάθαρο σημείο διαφοροποίησής τους από τα άλλα Χριστιανικά δόγματα. Μάλιστα αποτελεί συχνά κεντρικό θέμα των συζητήσεων, καθώς και του τρόπου που ο κάθε πιστός μπορεί να αναλύσει το συγκεκριμένο θέμα.

Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά πιστεύουν ότι το Άγιο Πνεύμα του Θεού δεν είναι πρόσωπο, αλλά ενεργός δύναμη του Θεού, την οποία χρησιμοποιεί ο Θεός για να καθοδηγήσει και να

κατευθύνει τον λαό του. Πιστεύουν δηλαδή ότι δεν είναι ξεχωριστό ον από τον Θεό, αλλά προέκταση της δύναμης και της προσωπικότητάς του. Φαίνεται δηλαδή ότι υπάρχει μια σημαντική απόκλιση από τα κύρια δόγματα (κυρίως τους Ορθόδοξους Χριστιανούς) πάνω στην οποία συχνά προσπαθούν να επιχειρηματολογήσουν., χρησιμοποιώντας αποσπάσματα της Βίβλου. Αυτό φαίνεται με αρκετά ξεκάθαρο τρόπο στις διαδικτυακές τους ιστοσελίδες.

Οι Μπτι πιστεύουν ότι ο Θεός είναι παντογνώστης, παντοδύναμος και πανταχού παρών. Πιστεύουν ότι ο Θεός είναι ο κυβερνήτης του σύμπαντος και ότι έχει ένα σχέδιο για τη σωτηρία της ανθρωπότητας. Πιστεύουν ότι ο Θεός είναι η πηγή όλης της ζωής και ότι είναι ο απόλυτος κριτής της ανθρωπότητας. Το σχέδιο της σωτηρίας του κόσμου αποτελεί όχι μόνο σημείο συζητήσεων, αλλά και προσπάθεια κατανόησής του. Έτσι, φαίνεται κι ο λόγος που συχνά οι συζητήσεις περιστρέφονται γύρω από αυτό.

Η υπακοή στον Θεό είναι απαραίτητη για τη σωτηρία και η βασιλεία του Θεού είναι η μόνη ελπίδα για την ανθρωπότητα. Ιδιαίτερα η πρώτη παραδοχή δείχνει και τον τρόπο με τον οποίο ζουν και βιώνουν την καθημερινότητά τους, αλλά και στον τρόπο που συνδιαλέγονται στο διαδίκτυο.

- Η Βίβλος: Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά πιστεύουν ότι η Βίβλος είναι ο λόγος του Θεού και τη χρησιμοποιούν ως βάση για τις πεποιθήσεις και τις πρακτικές τους. Πιστεύουν επίσης ότι η Αγία Γραφή μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο μέσω της καθοδήγησης του Αγίου Πνεύματος του Θεού. Η αξιοποίηση και η προβολή της Βίβλου στο διαδίκτυο αποτελεί επίσης ένα στοιχείο που χαρακτηρίζει τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζουν και συζητούν οι Μπτι την πίστη τους. Τα αποσπάσματα που αναλύονται βασίζονται συχνά στην ίδια τη Βίβλο, αλλά το βασικό ζητούμενο είναι αυτό της ερμηνείας. Έτσι φαίνεται ότι υπάρχουν συγκεκριμένες ερμηνευτικές γραμμές και μέθοδοι οι οποίες επαναλαμβάνονται.

Πιο συγκεκριμένα φαίνεται από τις διαδικτυακές τους αναφορές ότι οι Μάρτυρες του Ιεχωβά πιστεύουν ότι η Βίβλος είναι ο εμπνευσμένος λόγος του Θεού και είναι η απόλυτη αυθεντία για τις πεποιθήσεις και τις πρακτικές τους. Πιστεύουν ότι η Αγία Γραφή είναι η μόνη πηγή αλήθειας και ότι μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο μέσω της καθοδήγησης του Αγίου Πνεύματος του Θεού.

Για τους Μτι η Βίβλος αποτελείται από δύο μέρη: τις Εβραϊκές Γραφές (Παλαιά Διαθήκη) και τις Χριστιανικές Ελληνικές Γραφές (Καινή Διαθήκη). Πιστεύουν ότι και τα δύο μέρη είναι απαραίτητα για την κατανόηση του σκοπού και του σχεδίου του Θεού για την ανθρωπότητα. Αυτό δείχνει και την έμφαση που δίνουν στην ανάλυση και των δύο μερών στον διαδικτυακό χώρο. Πιστεύουν ότι η Βίβλος περιέχει ένα ενιαίο μήνυμα και ότι οι Εβραϊκές και οι Χριστιανικές Γραφές πρέπει να εξεταστούν μαζί προκειμένου να κατανοηθούν πλήρως οι διδασκαλίες της Βίβλου. Για του Μτι η Βίβλος προλέγει το σχέδιο του Θεού για το τέλος του κόσμου και την ίδρυση ενός νέου ουρανού και γης, όπου θα επιζήσουν μόνο όσοι ακολουθούν το θέλημα του Θεού. Αυτό δείχνει και τις τάσεις που εμφανίζονται στις συζητήσεις τους καθώς είναι σημαντικός ο τρόπος που θα ακολουθηθεί το θέλημα του Θεού. Η προσπάθεια ερμηνείας που καταβάλλεται από τους πιστούς κατά την διαδικτυακή συζήτηση συχνά περιστρέφεται γύρω από τον τρόπο που ακολουθούν την τάση αυτή.

Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά βλέπουν τη Βίβλο ως πρακτικό οδηγό για την καθημερινή ζωή και τη χρησιμοποιούν για να λαμβάνουν αποφάσεις και να καθοδηγούν τη συμπεριφορά τους. Πιστεύουν δηλαδή ότι πρέπει να μελετάται τακτικά και ότι είναι σημαντικό να εφαρμόζονται οι διδασκαλίες της στη ζωή κάποιου. Έτσι συχνά ζητήματα, προβλήματα και δυσκολίες της καθημερινότητας συνδέονται με αυτήν. Μάλιστα οι απόψεις που παρατίθενται στο διαδίκτυο έχουν να κάνουν σε σημαντικό βαθμό με την γνώση και τον συνδυασμό γεγονότων της Βίβλου ώστε να χρησιμοποιηθεί ως παράδειγμα για τη συμπεριφορά στο σήμερα.

Για τους Μτι η Βίβλος δεν πρέπει να διαβάζεται ή να ερμηνεύεται σύμφωνα με τις ιδέες ή τα συναισθήματα του ατόμου, αλλά με τη βοήθεια της οργάνωσης των Μαρτύρων του Ιεχωβά, τους οποίους θεωρούν ως εκπρόσωπο του Θεού στη γη. Πιστεύουν ότι η ερμηνεία τους για τη Βίβλο είναι η σωστή και ότι οποιαδήποτε άλλη ερμηνεία είναι εσφαλμένη. Αυτό είναι και ένα σημαντικό σημείο διαφοροποίησή τους με άλλους χριστιανούς και είναι αυτό στο οποίο εμμένουν, κάτι που απεικονίζεται και από το γεγονός ότι αποτελεί σημείο έντονων συζητήσεων.

- Η Βασιλεία του Θεού: Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά πιστεύουν ότι η βασιλεία του Θεού ιδρύθηκε στον ουρανό το 1914 και ότι σύντομα θα επιφέρει το τέλος αυτού του πονηρού συστήματος πραγμάτων και θα φέρει σε έναν νέο, παραδείσιο κόσμο. Το σημείο αυτό αποτελεί μια ισχυρή τάση στις συζητήσεις καθώς γίνεται μεγάλη προσπάθεια σύνδεσής του με τις γραφές, έτσι ώστε να υποστηριχθεί το όλο οικοδόμημα των Μτι. Μάλιστα στις συζητήσεις εμφανίζεται η άποψη ότι η ίδρυση πραγματοποιήθηκε υπό την κυριαρχία του Ιησού Χριστού. Όπως φαίνεται σε συζητήσεις που λαμβάνουν χώρα στο χώρο του διαδικτύου και φιλοξενούνται σε ιστοσελίδες που προαναφέρθηκαν οι Μτι πιστεύουν ότι αυτή η βασιλεία κυβερνά επί του παρόντος στον ουρανό και σύντομα θα εγκατασταθεί στη γη. Πιστεύουν ότι ο σκοπός αυτού του βασιλείου είναι να βάλει τέλος στο παρόν πονηρό σύστημα πραγμάτων, το οποίο βλέπουν ότι ελέγχεται από τον Σατανά και χαρακτηρίζεται από πόλεμο, αδικία και βάσανα, και να ιδρύσει έναν νέο κόσμο όπου θα υπάρχει δικαιοσύνη και ειρήνη επικρατώ. Έτσι συχνά τα γεγονότα της καθημερινότητας φαίνεται ότι συνδέονται με τις παραπάνω παραδοχές και μάλιστα συχνά φαίνεται να είναι αποτέλεσμα αυτών. Αυτό δείχνει και τον τρόπο με τον οποίο σκέφτονται τα μέλη, αλλά και πως δικαιολογούν διάφορα περιστατικά, φαινόμενα και συμβάντα.

Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά πιστεύουν ότι η ίδρυση της Βασιλείας του Θεού είναι το κύριο θέμα της Βίβλου, και ότι προειπώθηκε στην Παλαιά Διαθήκη και εκπληρώθηκε στην Καινή Διαθήκη. Έτσι η βασιλεία του Θεού θα είναι η μόνη ελπίδα για την ανθρωπότητα και ότι θα επιφέρει το τέλος του κόσμου όπως τον γνωρίζουμε και την εγκαθίδρυση της βασιλείας του Θεού επί γης.

Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά πιστεύουν ότι το βασίλειο του Θεού θα εδραιωθεί στη γη και θα κυβερνάται από τον Ιησού Χριστό και πιστεύουν ότι είναι οι μόνοι αληθινοί Χριστιανοί, αυτοί που θα κληρονομήσουν το βασίλειο. Πιστεύουν ότι η βασιλεία του Θεού θα βάλει τέλος σε όλες τις μορφές καταπίεσης και ταλαιπωρίας και ότι θα φέρει μια εποχή ειρήνης, ευημερίας και ευτυχίας για όλους τους ανθρώπους που υπακούουν στο θέλημα του Θεού. Αν και αυτό δεν αποτελεί κεντρικό θέμα συζητήσεων όπως και τα επόμενα που συνδέονται με συγκεκριμένα στοιχεία της βασιλείας του Θεού επί γης, ωστόσο φαίνεται ότι μέρος του πληθυσμού των Μτι θέτει ερωτήματα, ή αρέσκει να πραγματοποιεί αναλύσεις γύρω από αυτά.

Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά πιστεύουν ότι η ίδρυση της Βασιλείας του Θεού είναι επικείμενη και πιστεύουν ότι έχουν έναν ιδιαίτερο ρόλο στο κήρυγμα για τη βασιλεία και στην ενθάρρυνση των ανθρώπων να προετοιμαστούν για την άφιξή της. Αυτός άλλωστε είναι κι ένας από τους κύριους σκοπούς που έχουν, τη διάδοση δηλαδή του μηνύματος αυτού. Το σημείο αυτό καταλαμβάνει σημαντικό μέρος των συζητήσεων, καθώς και οι τρόποι μέσα από τους οποίους θα πραγματοποιηθεί.

- Ο ρόλος του Ιησού Χριστού: Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά πιστεύουν ότι ο Ιησούς είναι ο Μεσσίας, ο σωτήρας της ανθρωπότητας και ότι ο θάνατός του παρείχε τα μέσα για την ανθρώπινη σωτηρία. Πιο συγκεκριμένα οι συζητήσεις που πραγματοποιούνται ως προς το θεολογικό αυτό ζήτημα στρέφονται γύρω από το γεγονός ότι ο Ιησούς ήταν ένας τέλειος άνθρωπος, που επέλεξε ο Θεός να είναι ο σωτήρας της ανθρωπότητας. Στις συζητήσεις δηλαδή παρουσιάζεται και αναλύεται το ότι ο Ιησούς έζησε μια αναμάρτητη ζωή και ότι πρόθυμα έδωσε τη ζωή του για τις αμαρτίες της ανθρωπότητας. Ένα ακόμη σημείο συζήτησης και αντιπαράθεσης με άλλους χριστιανούς είναι ο τρόπος θανάτωσης του Χριστού. Ως προς την βασιλεία των ουρανών που παρατέθηκε και παραπάνω οι συζητήσεις εστιάζουν κυρίως σε πρακτικά ζητήματα ώστε να πραγματοποιηθεί το θέλημα του Θεού.

Τα παραπάνω αποτελούν τα κύρια σημεία των συζητήσεων όπως αυτά έχουν αναλυθεί από τις ιστοσελίδες και τα επιστημονικά άρθρα και πηγές. Ορισμένα ακόμη θεολογικά ζητήματα που κάνουν την εμφάνισή τους στους διαδικτυακούς τόπους των Μτι είναι τα παρακάτω:

- Το τέλος του κόσμου: πιστεύουν ότι θα υπάρξει ένα τέλος αυτού του παρόντος πονηρού συστήματος πραγμάτων, ακολουθούμενο από μια τελική κρίση στην οποία οι πονηροί θα καταστραφούν και οι δίκαιοι θα ανταμειφθούν με αιώνια ζωή στον παράδεισο στη γη.
- Η ανάσταση των νεκρών: Οι Μτι πιστεύουν ότι οι νεκροί θα αναστηθούν, είτε για αιώνια ζωή στον παράδεισο στη γη είτε για αιώνια κόλαση.
- Ο ρόλος της οργάνωσης: θεωρούν ότι ο Θεός χρησιμοποιεί μια οργάνωση για να μεταδώσει την αλήθεια του στους ανθρώπους και ότι είναι αυτή η οργάνωση. Έτσι σημαντική προσπάθεια καταβάλλεται ώστε να αποκρυπτογραφηθεί ο τρόπος με τον οποίο οι ίδιοι ανήκουν και είναι το όχημα μετάδοσης του μηνύματος στη γη.

- Η σημασία του κηρύγματος: Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά πιστεύουν ότι το κήρυγμα των καλών νέων της βασιλείας του Θεού είναι ζωτικό μέρος της αποστολής τους και ότι είναι καθήκον τους να διαδώσουν τον λόγο του Θεού σε όσο το δυνατόν περισσότερους ανθρώπους.

6.2 Απάντηση στο δεύτερο ερευνητικό ερώτημα

Το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα συνδέεται με τον τρόπο που προσπαθούν οι Μτι να αποδείξουν τις πηγές και το σύνολο της πίστης τους. Αυτό γίνεται με τους παραδοσιακούς τρόπους που χρησιμοποιούσαν κατά το παρελθόν και οι οποίοι έχουν διαμορφωθεί κατάλληλα μέσα από την εξέλιξη της τεχνολογίας. Πιο συγκεκριμένα οι Μτι χρησιμοποιούν τους παρακάτω τρόπους τόσο στις έντυπες μορφές όσο και στις ηλεκτρονικές.

Παραπομπές στη Βίβλο: Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά πιστεύουν ότι η Βίβλος είναι η απόλυτη αυθεντία για τις πεποιθήσεις και τις πρακτικές τους και συχνά αναφέρουν συγκεκριμένα εδάφια ή αποσπάσματα για να υποστηρίξουν τις διδασκαλίες τους. Μπορούν επίσης να χρησιμοποιήσουν τη Μετάφραση Νέου Κόσμου της Βίβλου, η οποία είναι η έκδοση της Βίβλου που χρησιμοποιούν.

Πιο συγκεκριμένα η προσπάθεια απόδειξης των λεγομένων και της πίστης τους προέρχεται κατά βάση μέσα από την παράθεση συγκεκριμένων εδαφίων ή αποσπασμάτων από τη Βίβλο. Για παράδειγμα, μπορεί να αναφέρουν αποσπάσματα από τα Ευαγγέλια για να υποστηρίξουν την πίστη τους στον Ιησού ως Μεσσία ή αποσπάσματα από το βιβλίο της Αποκάλυψης για να υποστηρίξουν την πίστη τους στο επικείμενο τέλος του κόσμου.

Συχνά οι Μτι χρησιμοποιούν συχνά παραπομπές για να συνδέσουν αποσπάσματα από διαφορετικά μέρη της Βίβλου και να δείξουν πώς σχετίζονται μεταξύ τους. Για παράδειγμα, μπορεί να χρησιμοποιήσουν παραπομπές για να συνδέσουν ένα απόσπασμα από το βιβλίο του Ησαΐα με ένα απόσπασμα από το βιβλίο της Αποκάλυψης για να δείξουν πώς σχετίζονται και οι δύο με την εγκαθίδρυση της βασιλείας του Θεού.

Ένα άλλο στοιχείο που χαρακτηρίζει την προσπάθειά τους είναι ότι χρησιμοποιούν τα σχόλια της Βίβλου και άλλα άλλων εντύπων (που παρατίθενται και παρακάτω), καθώς πιστεύουν ότι αυτά τα σχόλια αυτά παρέχουν μια ακριβή και βαθύτερη κατανόηση της Βίβλου. Έτσι η προσπάθειά τους πραγματοποιείται τόσο από τις άμεσες αναφορές μέσω της Βίβλου, όσο και από έμμεσες μέσω συγκεκριμένων εντύπων. Τέλος χαρακτηριστική είναι και η χρήση της Μετάφρασης Νέου Κόσμου. Οι Μτι χρησιμοποιούν τη Μετάφραση Νέου Κόσμου της Αγίας Γραφής, η οποία είναι η έκδοση της Βίβλου που χρησιμοποιούν. Πιστεύουν ότι αυτή η μετάφραση παρέχει την πιο ακριβή και σαφή κατανόηση του αρχικού νοήματος της Βίβλου.

Όπως προαναφέρθηκε οι Μτι χρησιμοποιούν συγκεκριμένα έντυπα όπως τη Σκοπιά και το Ξύπνα. Τα δύο αυτά περιοδικά (που πλέον έχουν και ηλεκτρονική μορφή) χρησιμοποιούνται από τους ίδιους ως πηγή πληροφοριών και διδασκαλιών και συχνά αναφέρουν συγκεκριμένα άρθρα ή

θέματα για να υποστηρίξουν τις πεποιθήσεις τους. Έτσι τα περιοδικά αυτά αποτελούν ένα μέσο ερμηνείας και κατανόησης των θεολογικών κι όχι μόνο ζητημάτων. Μάλιστα συχνά παραθέτουν συγκεκριμένα άρθρα ή τεύχη από τη Σκοπιά και το Ξύπνα! για να υποστηρίξουν τις απόψεις τους. Για παράδειγμα, μπορεί να αναφέρουν ένα άρθρο από το περιοδικό για να υποστηρίξουν την πίστη τους στο επικείμενο τέλος του κόσμου ή για να παρέχουν βαθύτερη κατανόηση ενός συγκεκριμένου θέματος. Μάλιστα τα περιοδικά αυτά χρησιμοποιούνται ως αυθεντία στην ερμηνεία των Γραφών: Οι ΜΙΤ πιστεύουν ότι η Σκοπιά και το Ξύπνα! παρέχουν μια ακριβή κατανόηση της Βίβλου και ότι η ερμηνεία τους για τη Βίβλο είναι η σωστή.

Ένας άλλος τρόπος μέσα από τον οποίο προσπαθούν να αποδείξουν την πίστη τους αλλά και να την μεταδώσουν στους υπόλοιπους συνανθρώπους τους είναι μέσα από συγκεκριμένα βιβλία ή φυλλάδια (μπροσούρες). Για παράδειγμα, μπορεί να αναφέρουν ένα βιβλίο για την ιστορία της Βίβλου για να υποστηρίξουν την κατανόησή τους για τη γραφή. Έτσι χρησιμοποιούν τους τρόπους αυτούς ως πηγή εμπειριστατωμένων πληροφοριών για διάφορα θέματα που σχετίζονται με τις πεποιθήσεις τους. Συχνά αναφέρουν αυτές τις δημοσιεύσεις για να υποστηρίξουν τις διδασκαλίες τους. Τα βιβλία και τα φυλλάδια χρησιμεύουν ως εύκολοι και άμεσοι τρόποι για να μπορέσουν να εξηγήσουν συγκεκριμένα σημεία της διδασκαλίας και των πιστεύω τους. Μάλιστα σε αυτά γίνεται και ερμηνεία αποσπασμάτων της Αγίας Γραφής. Τα εδάφια που χρησιμοποιούν έχουν ως στόχο να συνδέσουν τα βιβλικά κείμενα μεταξύ τους αναδεικνύοντας τον τρόπο με τον οποίο τα κατανοούν.

Συμπερασματικά το υλικό που υπάρχει κι εμφανίζεται στο διαδίκτυο σχετικά με τις διδαχές και τα πιστεύω των Μτι δεν φαίνεται ότι ακολουθεί τον αυστηρά ακαδημαϊκό και θεολογικό τρόπο, όπως συμβαίνει με τις άλλες κυρίαρχες θρησκείες του Χριστιανισμού. Το όλο οικοδόμημα φαίνεται να ακολουθεί μια εσωτερική κυκλική πορεία που επαναλαμβάνεται. Συγκεκριμένοι κύκλοι είναι αυτοί που έχουν τη δυνατότητα να επεξηγούν και να ερμηνεύουν ή να συνδέουν τα εδάφια των ιερών κειμένων. Οι υπόλοιποι έχουν το ρόλο του παθητικού δέκτη των ερμηνειών αυτών, αλλά και της αποστολής της μετάδοσης του μηνύματος. Τα περιοδικά και τα φυλλάδια που χρησιμοποιούν αποτελούν στην ουσία απλουστευμένες και εκλαϊκευμένες μορφές των πιστεύω τους, τα οποία συχνά εξειδικεύονται σε συγκεκριμένα σημεία και ζητήματα της καθημερινότητάς τους.

Μάλιστα καθώς εισέρχονται στο χώρο του διαδικτύου φαίνεται ότι χρησιμοποιούν τις νέες δυνατότητες που αυτός προσφέρει, ώστε να αποστέλλουν τμηματικά στοιχεία και εδάφια ώστε να μην αποκαλύπτεται ο συνολικός τρόπος σκέψης και οι αντιλήψεις τους. Ο χώρος του διαδικτύου προσφέρεται για τέτοιου είδους μετάδοση κειμένων και μηνυμάτων, καθώς είναι πιο εύκολο να τραβήξουν την προσοχή και να λειτουργήσουν ως εύκολος τρόπος για την είσοδο ενός ατόμου στην πίστη τους. Καθώς τα νοήματα που χρησιμοποιούν είναι αυστηρά επιλεγμένα, έτσι ώστε να επιτευχθούν συγκεκριμένοι στόχοι μπορούν εύκολα να ενσωματωθούν σε πολλά διαδικτυακά μέσα και forum. Αυτός είναι εξάλλου κι ένας από τους λόγους που φαίνεται ότι κάνουν ευρεία χρήση του διαδικτύου, αλλά κι άλλων μέσων κοινωνικής δικτύωσης.

7. Συζήτηση-Συμπεράσματα

7.1 Συζήτηση

Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά χρησιμοποιούν το Διαδίκτυο με διάφορους τρόπους για να υποστηρίξουν τις πεποιθήσεις και τις πρακτικές τους. Το χρησιμοποιούν για να τεκμηριώσουν τις πηγές και τις πληροφορίες τους επικαλούμενοι τη Βίβλο, τη Σκοπιά και το Ξύπνα! Επίσης το χρησιμοποιούν για να διαδώσουν το μήνυμά τους και να προσελκύσουν νέα μέλη παρέχοντας πληθώρα πληροφοριών σχετικά με τις πεποιθήσεις, τις διδασκαλίες και τις πρακτικές τους στον επίσημο ιστότοπό τους, jw.org. Μία άλλη συνηθισμένη χρήση του είναι για να συνδέονται και να επικοινωνούν με άλλα μέλη της κοινότητας μέσω διαδικτυακών φόρουμ και σελίδων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

Το διαδίκτυο λειτουργεί επίσης ως πηγή πληροφοριών για έρευνα και μελέτη, και ως μέσο στην ερμηνεία των γραφών. Επιπλέον, μπορούν να χρησιμοποιήσουν το διαδίκτυο για να εμπλακούν και να απαντήσουν σε επικριτές, χρησιμοποιώντας επιχειρήματα και στρατηγικές για να υπερασπιστούν τις πεποιθήσεις τους. Συνοψίζοντας, οι Μάρτυρες του Ιεχωβά χρησιμοποιούν το διαδίκτυο ως ισχυρό εργαλείο για να τεκμηριώσουν τις πηγές τους, να διαδώσουν το μήνυμά τους, να συνδεθούν με άλλα μέλη και να υπερασπιστούν τις πεποιθήσεις τους.

7.2 Συμπεράσματα

Καταλήγουμε δηλώνοντας ότι τόσο οι ιστότοποι υπέρ του ΜτΙ όσο και οι ιστότοποι κατά του ΜτΙ μας παρείχαν μια ακριβή αναπαράσταση των ιστότοπων που συνδέονται με το κίνημα ΜτΙ. Εντοπίσαμε τα κύρια θέματα που ενώνουν τους πολλούς ιστότοπους που είναι προσβάσιμοι στο παγκόσμιο διαδίκτυο.

Πιο συγκεκριμένα, μπορούμε να πούμε ότι οι εν λόγω ιστότοποι διαθέτουν σημαντικές δημοσιεύσεις σχετικά με την πίστη του ΜτΙ καθώς και ενημερωτικά φυλλάδια, έγγραφα, περιοδικά κ.λπ. όσον αφορά τα θέματα που παρέχουν. Επιπλέον, περιέχουν όλο το σχετικό υλικό, όπως ιστορικά στοιχεία, υπηρεσίες, χρήσιμα τηλέφωνα κ.λπ. σχετικά με το κίνημα της ΜτΙ. Φυσικά, οι εν λόγω ιστότοποι ενημερώνουν τους αναγνώστες για τα βασικά νέα και τις εξελίξεις που αφορούν τις ΜτΙ και άλλα, γενικότερα θέματα. Ωστόσο, ένα μεγάλο μέρος του περιεχομένου αυτών των δικτυακών τόπων έχει συμβουλευτικό χαρακτήρα, προσφέροντας στον αναγνώστη καθοδήγηση σε συνηθισμένα προβλήματα. Φυσικά, η συμβουλή αυτή τηρεί τις εντολές της Αγίας Γραφής, λαμβάνοντας παράλληλα υπόψη τις απόψεις και τις πεποιθήσεις του κινήματος. Το μεγαλύτερο εύρος θεμάτων και η σημαντικότερη πηγή πληροφοριών βρίσκονται στον κύριο ιστότοπο του ΜτΙ. Επιπλέον, σε σύγκριση με όλους τους ιστότοπους μαζί, διαθέτει τη μεγαλύτερη λειτουργικότητα. Οι επίσημες ιστοσελίδες των άλλων εθνών (Γερμανία, Αυστρία και Ρωσία) επικεντρώνονται κυρίως σε λεπτομέρειες και

θέματα που αφορούν τις ΜτΙ του κάθε έθνους. Αντίθετα, ο κύριος επίσημος ιστότοπος ασχολείται εκτενώς με το θέμα των γενικευμένων πληροφοριών.

Σε συνέχεια των αποτελεσμάτων μας σχετικά με τη συγγραφή και τη λειτουργία των επίσημων ιστοτόπων, αυτά έχουν ως εξής Ένας οργανισμός ή μια κοινότητα προσδιορίζεται ως ιδιοκτήτης στις ιστοσελίδες των ΜτΙ. Επομένως, σε κάθε περίπτωση, αναφερόμαστε σε μια ομάδα ατόμων που ανέπτυξε και διαχειρίζεται κάθε ιστότοπο. Επιπλέον, οι κύριοι στόχοι όλων αυτών των ιστοσελίδων είναι η εκπαίδευση των επισκεπτών και η προώθηση της θρησκείας του ΜτΙ.

Οι δημιουργοί των ιστότοπων αυτής της κατηγορίας είναι είτε επίσημοι οργανισμοί είτε απλοί άνθρωποι που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο ως πλατφόρμα ελεύθερης έκφρασης για να εκφράσουν τις απόψεις τους και να ακουστούν. Ενώ ορισμένοι άνθρωποι θέλουν να αποκαλύψουν την ταυτότητά τους, άλλοι προτιμούν να παραμείνουν ανώνυμοι. Ειδικότερα, ο ιστότοπος για τα εγκλήματα της Εταιρείας Σκοπιά δημιουργήθηκε από έναν πολυεθνικό εκπαιδευτικό οργανισμό και είναι πιο επίσημος από άλλους ιστότοπους. Ο επόμενος ιστότοπος, ο οποίος παραβιάζει την πολιτική του αίματος και συνεργάζεται στενά με την προαναφερθείσα οργάνωση, αποκρύπτει την ταυτότητα του δημιουργού του. Ταυτόχρονα, οι εν λόγω ιστότοποι μοιράζονται τους ίδιους στόχους, δηλαδή την ενημέρωση του κοινού για τις καταστροφικές πρακτικές της Σκοπιάς με απώτερο σκοπό τη διόρθωσή τους. Προχωρώντας στις επόμενες ιστοσελίδες, η σελίδα των ερευνών δημιουργήθηκε αρχικά από ένα μόνο άτομο, αλλά όταν περισσότερα άτομα ασχολήθηκαν, ενώθηκαν για να δημιουργήσουν μια ομάδα που εργάζεται σήμερα σε αυτή την ιστοσελίδα. Ο κύριος στόχος αυτής της ιστοσελίδας είναι να προσφέρει στους ΜτΙ μια πλατφόρμα για να εκφράσουν τις απροκάλυπτες ιδέες τους σχετικά με την Εταιρεία Σκοπιά, αλλά συζητά επίσης τον κίνδυνο που ενέχει η κατοχή ριζοσπαστικών πεποιθήσεων. Ο προηγούμενος ιστότοπος της ΜτΙ, ο οποίος αναπτύχθηκε για να ενθαρρύνει τους ανθρώπους να χρησιμοποιούν κριτική σκέψη σε τομείς που σχετίζονται με τις αρχές της ΜτΙ, λειτουργεί επίσης από μια ομάδα τριών ατόμων. Για άλλη μια φορά, βλέπουμε μια προειδοποίηση σχετικά με τη ζημιά που μπορούν να κάνουν οι διαφορετικές ιδέες στους Χριστιανούς.

7.3 Προτάσεις για μελλοντικές έρευνες και περιορισμοί

Η περαιτέρω διερεύνηση σχετικά με τη δράση των Μτι ιδιαίτερα μέσω του χώρου του διαδικτύου είναι σημαντική. Μέσα από αυτή μπορούν να προκύψουν νέα στοιχεία σχετικά με την επίδραση που έχει στις διάφορες ηλικιακές ομάδες καθώς και στα ίδια τα μέλη της στον κόσμο των υπολογιστών. Μια μελέτη για την επίδραση του διαδικτύου και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στην ανάπτυξη και την εξάπλωση του κινήματος των Μαρτύρων του Ιεχωβά θα μπορούσε να φωτίσει ορισμένες πλευρές σχετικά με τις παρούσες, αλλά και τις μελλοντικές κινήσεις τους. Αυτό θα μπορούσε να περιλαμβάνει την ανάλυση του περιεχομένου και της εμβέλειας επίσημων και ανεπίσημων ιστοσελίδων, σελίδων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης και διαδικτυακών forum που σχετίζονται με το κίνημα.

Μια διαφορετική έρευνα μπορεί να σχετίζεται με τους τρόπους με τους οποίους οι Μάρτυρες του Ιεχωβά αλληλεπιδρούν και απαντούν σε επικριτές και πρώην πιστούς στο διαδίκτυο. Αυτό θα μπορούσε να περιλαμβάνει την ανάλυση των τύπων επιχειρημάτων και στρατηγικών που χρησιμοποιούνται και από τις δύο πλευρές σε διαδικτυακές συζητήσεις και συζητήσεις. Αντίστοιχα μια ακόμη διερεύνηση που μπορεί να πραγματοποιηθεί είναι σε σχέση με την εξέταση του ρόλου των γυναικών στο κίνημα των Μτι, συμπεριλαμβανομένης της συμμετοχής τους σε ηγετικούς ρόλους και των εμπειριών τους από διακρίσεις λόγω φύλου εντός της κοινότητας. Κατ' αντιστοιχία ενδιαφέρον παρουσιάζει και η μελέτη για τον αντίκτυπο των διδασκαλιών του φύλλου της Σκοπιά; στην ψυχική και συναισθηματική υγεία των μελών της. Αυτό θα μπορούσε να περιλαμβάνει μια ανάλυση των τρόπων με τους οποίους οι πεποιθήσεις και οι πρακτικές του οργανισμού μπορεί να συμβάλλουν σε συναισθήματα άγχους, κατάθλιψης και κοινωνικής απομόνωσης.

Σε διαφορετικού μήκος κύματος μπορεί να υπάρξει μια συγκριτική μελέτη των πεποιθήσεων και των πρακτικών των Μτι σε διαφορετικές χώρες και πολιτισμούς, για να κατανοηθούν πώς οι πεποιθήσεις και οι πρακτικές τους μπορεί να διαφέρουν ή να προσαρμόζονται σε διαφορετικά πλαίσια. Επίσης η ανάλυση του τρόπου με τον οποίο οι Μτι χρησιμοποιούν τη Βίβλο και τη βιβλιογραφία τους για να υποστηρίξουν τις πεποιθήσεις και τις πρακτικές τους, για να κατανοήσουν πώς ερμηνεύουν τη γραφή και ποιες είναι οι κύριες έννοιες στις οποίες εστιάζουν. Τέλος μπορεί να πραγματοποιηθεί έρευνα σε βάθος σχετικά με τον αντίκτυπο των διδασκαλιών στη δυναμική της οικογένειας. Αυτή η έρευνα μπορεί να περιλαμβάνει συνεντεύξεις από μέλη των Μαρτύρων του Ιεχωβά και πρώην μέλη για να κατανοήσουν πώς οι διδασκαλίες επηρεάζουν τις σχέσεις μέσα στην οικογένεια.

Είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι κάθε έρευνα έχει περιορισμούς που μπορούν να επηρεάσουν τη γενίκευση των ευρημάτων. Ακολουθούν ορισμένοι περιορισμοί της έρευνάς μου που πρέπει να ληφθούν υπόψη:

Το μέγεθος του δείγματος της έρευνάς μου μπορεί να είναι περιορισμένο και μπορεί να μην είναι αντιπροσωπευτικό ολόκληρης της βιβλιογραφίας. Αυτό θα μπορούσε να περιορίσει τη γενίκευση των ευρημάτων καθώς το υλικό που διατίθεται στο διαδίκτυο, αλλά και σε έντυπη μορφή είναι πολύ μεγαλύτερο. Επίσης, καθώς η χρήση και αξιοποίηση του διαδικτύου αλλάζει διαρκώς είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι υπάρχει περίπτωση να έρχονται ήδη στο φως νέα δεδομένα που μπορούν να συνηγορήσουν ή να ανατρέψουν απόψεις και συμπεράσματα της παρούσας εργασίας.

Η έρευνά μου βασίζεται στις πληροφορίες και τα δεδομένα που συλλέγονται από το διαδίκτυο, τα οποία μπορεί να μην είναι απολύτως ακριβή και αμερόληπτα. Ως εκ τούτου, τα αποτελέσματα αυτής της έρευνας θα πρέπει να εξεταστούν υπό αυτό το πρίσμα. Επιπλέον είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι σε πολλές περιπτώσεις άρθρα που εμφανίζονται κατά την αναζήτηση δεν είναι προσβάσιμα παρά μόνο για εξουσιοδοτημένους χρήστες. Αυτό περιορίζει τον αριθμό όχι μόνο των διαθέσιμων δεδομένων, αλλά και όσων πληρούν τα επιστημονικά κριτήρια.

Ένας άλλος περιορισμός της εργασίας συνδέεται με το γεγονός ότι τα ευρήματα της έρευνας μπορεί να μην αφορούν σε όλες τις κοινωνίες και περιοχές όπου είναι παρόντες οι Μάρτυρες του Ιεχωβά. Ως εκ τούτου, θα ήταν σημαντικό να διεξαχθεί περαιτέρω έρευνα με διαφορετικά γεωγραφικά και κοινωνικά κριτήρια για να προκύψει μια συγκριτική μελέτη.

Βιβλιογραφία

- Barzilai-Nahon, K. B. (2005). *Cultured technology: Internet and religious fundamentalism*. The Information Society.
- Beckford, J. (1978). *The trumpet of prophecy. A sociological analysis of Jehovah's Witnesses*. *Br J Socio.*
- Beliaev, A., Marshall, R., Smith, W., & Windsor, J. (2012). *Mortality risk stratification in severely anaemic Jehovah's Witness patients*. *. Intern Med J.*
- Bram, J. (1956). *Jehovah's Witnesses and the values of American culture*. *Transactions of the New York Academy of Science.*
- Campbell, H. (2005). *Considering spiritual dimensions within computer-mediated communication studies*. *New Media & Society.*
- Campbell, H. (2005). *Making space for religion in Internet studies*. *The Information Society.*
- Campbell, H. (2006). *Religion and the Internet*. *Communication Research Trends.*
- Chryssides, G. (1996). *New Religions and the Internet*. *Diskus.*
- Chryssides, G. (1996). *New Religions and the Internet*. *Diskus.*
- Davidson, R. (2008). *Spirituality and medicine: science and practice*. *. Ann Fam Med. .*
- Dobbelaere, K., & Wilson, B. (1980). *Jehovah's Witnesses in a Catholic country: a survey of nine Belgian congregations*. *Archives de Sciences des Religions.*
- Helland, C. (2007). *Diaspora on the Electronic Frontier: Developing Virtual Connections with Sacred Homelands'*. *Journal of Computer-Mediated Communication.*
- Hennerby, J. D. (1999). *New religions and the Internet: Recruiting in a newpublic sphere*. *Journal of Contemporary Religions.*
- Holden, A. (2002, November). *Averting Risk: A Cultural Analysis of the Worldview of Jehovah's Witnesses*. *Department of Sociology at Lancaster University, σσ. 2-3.*
- Hookway, N. S., & Habibis, D. (2013, February 22). *'Losing my religion': Managing identity in a postJehovah's witness world*. *Journal of Sociology, σσ. 2-3.*

Hoover, S., Lynn, S., & Rainie, L. (2004). "Faith Online: 64% of wired Americans have used the Internet for spiritual or religious purposes. Pew Internet and American Life Project.

Knox, Z. (2012). Writing Witness History: the historiography of the Jehovah's Witnesses and the Watchtower Bible and Tract Society of Pennsylvania. *The Journal of Religious History*.

Larsen, E. (2001). "Cyberfaith: How Americans Pursue Religion Online. Pew Research Center.

Lawson, T., & Ralph, C. (2015). Perioperative Jehovah's Witnesses: a review. *BJA: British Journal of Anaesthesia*, 115(5), 676-687.

Muramoto, O. (1999). Bioethics of the refusal of blood by Jehovah's Witnesses. *J Med Ethics*.

Penton, J. (2004). *Jehovah's Witnesses and the Third Reich: Sectarian Politics Under Persecution*. Toronto: University of Toronto Press.

Snow, D., & Machalek, R. (1982). On the presumed fragility of unconventional beliefs. *Journal for the Scientific Study of Religion*.

Woolley, S. (2005). Children of Jehovah's Witnesses and adolescent Jehovah's Witnesses: what are their rights?. *Archives of Disease in Childhood*, 90(7), 715-719.